

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Indrės Tamošiūnaitės,
V kurso, darbo teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

Neturtinė žala darbo teisėje

Vadovas: doc. dr. Justinas Usonis
Recenzentas: lekt. dr. Jurij Maculevič

Vilnius 2016

Turinys

ĮVADAS	3
1. NETURTINĖS ŽALOS SAMPRATA	6
1.1 NETURTINĖS ŽALOS ISTORINĖ RAIDA: ESMINIAI POKYČIAI	6
1.2 NETURTINĖS ŽALOS DEFINICIJA BEI TAIKYMO TIKSLAI	9
1.3 NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO SĄLYGOS DARBO TEISĖJE	12
2. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMAS	21
2.1 DARBDAVIO ATSAKOMYBĖ UŽ PADARYTĄ NETURTINĘ ŽALĄ	21
2.2 DARBUOTOJO ATSAKOMYBĖ UŽ PADARYTĄ NETURTINĘ ŽALĄ	33
2.3 NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO TAIKYMAS: TRETIEJI ASMENYS	40
3. NETURTINĖS ŽALOS DYDŽIO NUSTATYMAS	46
3.1 KRITERIJAI NETURTINEI ŽALAI NUSTATYTI	46
3.2 NETURTINĖS ŽALOS FAKTO ĮRODINĖJIMAS	56
IŠVADOS	60
LITERATŪROS SĄRAŠAS	61
SANTRAUKA	70
SUMMARY	71

IVADAS

Šiuolaikinės visuomenės raida ir demokratinės valstybės idėjos suponuoja pareigą gerbti ir apsaugoti neturtines vertybes. Šios vertybės nuo seno laikytinos fundamentaliomis, kiekvienam asmeniui priklausančiomis, teisėmis, o jų nematerialus pobūdis lemia, jog tai yra viena jautriausių ir lengviausiai pažeidžiamų teisinių kategorijų, reikalaujanti itin detalaus įstatymų leidėjo dėmesio. Darbo santykiai, kaip vienas iš socialinių ryšių pasireiškimo būdų, yra glaudžiai susiję su neturtinėmis vertybėmis, nes detalizuoja santykius tarp asmenų, realizuojančių savo protinius, fizinius bei kūrybinius gebėjimus. Šių gebėjimų realizavimas neatskiriamas nuo socialinių interesų prieštaravimų tarp darbo santykių dalyvių, siekiančių skirtingų tikslų, o kilę nesutarimai dažniausiai sukelia ne vien turtinio, bet ir neturtinio pobūdžio netekimų. Tokiais atvejais turtinės žalos teisingo atlyginimo įgyvendinimas nekelia tokių neaiškumų, kokius sąlygoja neturtinės žalos nustatymas nukentėjusiajam asmeniui. Problematika kyla dėl to, jog yra neįmanoma visiškai tiksliai pinigais įvertinti neturtinių netekimų, todėl praktikoje optimaliai bei teisingai kompensuoti dvasinius, psichologinius ir fizinius išgyvenimus, susijusius su darbo teisiniais santykiais, ne retai tampa tikru iššūkiu teismams.

Temos aktualumas. Neturtinės žalos institutas, kaip visiškai naujas pažeistų teisių gynimo mechanizmas, darbo teisiniuose santykiuose atsirado tik po nepriklausomybės atkūrimo reformavus Lietuvos darbo teisę. Įsigaliojęs Lietuvos Respublikos darbo kodeksas¹ (toliau - DK) įstatymo lygmeniu įtvirtino patirtos neturtinės žalos atlyginimo privalomumą, apimančią tiek darbdavio atsakomybę darbuotojui, tiek darbuotojo atsakomybę darbdaviui. Instituto naujumas lemia dar tik besiformuojančią teismų praktiką, todėl natūralu, jog aiškinant ir taikant minėto kodekso nuostatas, kyla vis naujų teorinių bei praktinių neturtinės žalos atlyginimo darbo teisėje problemų.

Darbo originalumas. Šis magistro baigiamasis darbas nėra pirmasis mokslinis tyrimas Lietuvoje, kuriame analizuojamas neturtinės žalos darbo teisėje klausimas. Mokslinėse publikacijose buvo analizuoti kai kurie neturtinės žalos atlyginimo darbo teisėje aspektai, kuriuos nagrinėjo J. Maculevičius, T. Bagdanskis, P. Ravluševičius, A. Verikas. Nepaisant to, šis darbas pasižymi originalumu dėl kelių aspektų. Visų pirma, socialinių santykių vystymosi tempas lemia nuolatinę darbo teisės dinamiką, todėl visame darbe yra aptariama ir analizuojama pati naujausia teismų praktika, taikant ir aiškinant

¹ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

neturtinės žalos atlyginimo institutą reglamentuojančias teisės normas. Antra, pasirinktos darbo temos atskleidimo originalumas pasižymi ir dėl neturtinės žalos įtvirtinimo darbo teisiniuose santykiuose lyginamosios analizės tiek su Europos Sąjungos teise, tiek su paskiromis pasaulio valstybėmis.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Pagrindinis šio darbo tikslas – teoriniu ir praktiniu aspektu išanalizuoti neturtinės žalos institutą darbo teisėje. Tyrimo tikslas pasiektas atlikus šiuos uždavinius: 1) išanalizuota neturtinės žalos samprata; 2) identifikuotos ir iširtos neturtinės žalos atlyginimo problemos darbo teisės subjektams; 3) įvertinti neturtinės žalos dydžio nustatymą lemiantys kriterijai bei šios žalos įrodinėjimo ypatumai teismų praktikoje.

Tyrimo objektas. Pagrindinis darbo objektas yra neturtinės žalos darbo teisėje institutas, jo teisinio reglamentavimo ir taikymo problemos. Darbe daugiausia dėmesio skiriama neturtinės žalos atlyginimo taikymo pagrindams, subjektams bei kriterijų, lemiančių neturtinės žalos dydį, analizavimui, jų tarpusavio santykiui.

Tyrimo metodai. Darbo temos analizavimui taikomi lyginamasis, sisteminis, loginis, teleologinis, lingvistinis tyrimo metodai. Remiantis lyginamuoju metodu analizuojamos Europos Sąjungos tiek pirminės, tiek antrinės teisės nuostatos, reglamentuojančios neturtinės žalos atlyginimo principus, taip pat Europos Teisingumo Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo suformuota teismų praktika. Siekiant pateikti visapusišką Lietuvos ir Europos Sąjungos teisės aktų bei doktrinos, Europos Teisingumo Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo ir nacionalinės praktikos analizę, pasitelktas sisteminis ir loginis metodai, padedantys atskleisti minėtų principų turinį, pamatinę reikšmę ir vietą Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės sistemoje, įgyvendinimo teisėje problemas. Didelė reikšmė teikiama lingvistiniam ir teleologiniam tyrimo metodams - norint visapusiškai išanalizuoti ir tinkamai įvertinti Europos Sąjungos nuostatų perkėlimą į nacionalinę teisę, reikia pirmiausia teisingai suprasti šių principų esmę ir turinį, analizuoti teisės aktų tekstus ne tik lietuvių, bet ir kitomis kalbomis, ypač anglų. Sistemiskai taikant visus minėtus metodus yra pateikiami magistrinio darbo struktūrinių dalių apibendrinimai, pastabos bei formuluojamos išvados.

Šaltiniai. Darbe plačiausiai analizuoti bei lyginti Europos Sąjungos ir Lietuvos teisės aktai, ypač Lietuvos Respublikos darbo kodekso materialinę atsakomybę bei Lietuvos Respublikos civilinio kodekso asmenų neturtinę žalą užtikrinti skirtos nuostatos. Siekiant išsamiai ir kuo tiksliau suprasti minėtas nuostatas, remiamasi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo, Europos

Žmogaus Teisių Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei kitų nacionalinių teismų praktika tyrimui aktualiose bylose. Moksliniam tyrimui didelę įtaką turėjo šioje srityje atlikti Lietuvos mokslininkų J. Maculevičiaus, T. Bagdanskio, P. Ravluševičiaus, A. Veriko, T. Davulio, S. Cirtautienės ir kitų darbai. Paminėtini ir keletas nagrinėjamą temą tyrusių užsienio autorių: H. Koziol, D. Campbell, U. Werwigk ir kt.

1. Neturtinės žalos samprata

Darbo sutarties šalys privalo atlyginti viena kitai padarytą neturtinę žalą, kurios dydį kiekvienu konkrečiu atveju nustato teismas, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos civiliniu kodeksu² (toliau – CK). Būtent taip, 2003 m. reformavus Lietuvos darbo teisę, DK 250 straipsnyje buvo įtvirtintas naujas pažeistų teisių gynimo būdas – neturtinė žala. Tokiu būdu darbo teisėje įstatymo lygmeniu buvo reglamentuota neturtinių vertybių užtikrinimo sistema, apimanti tiek darbdavio teisinę atsakomybę darbuotojui, tiek darbuotojo teisinę atsakomybę darbdaviui, pripažįstant neturtinę žalą kaip darbdavio materialinės atsakomybės rūšį. DK yra pagrindinis, tačiau ne vienintelis šaltinis, reglamentuojantis darbo santykių subjektams aktualius žalos atlyginimo klausimus.³ Specialias nuostatas dėl neturtinės žalos atlyginimo įtvirtina CK, todėl siekiant suvokti neturtinės žalos sampratą darbo teisėje, pirmiausia būtina atskleisti šio instituto sampratą ir istorinę raidą minėto kodekso prasme.

1.1. Neturtinės žalos atlyginimo istorinė raida: esminiai pokyčiai

Neturtinė žala, kaip kompensacinis civilinių teisių gynimo mechanizmas, Lietuvos teisinėje sistemoje yra sąlyginai naujas institutas. Tarpukario Lietuvoje (1918 - 1940 m.) galiojo Carinės Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo I dalies 670 straipsnis, kuris numatė neturtinės žalos atlyginimo galimybę, jei įžeistas arba įskaudintas asmuo dėl to patiria turto arba kredito nuostolius.⁴ Vėliau, Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą (1940 - 1990 m.), neturtinės žalos institutas buvo užmirštas – tuometinė ideologija bandė įdiegti, jog yra amoralu pinigais įvertinti patirtą neturtinę žalą. Prie šio požiūrio nemenkai prisidėjo ir dauguma garsių teisės mokslininkų, kurie teigė, kad atlyginti moralinę žalą iš principo yra neįmanoma. Šie neturtinės žalos atlyginimo priešininkai savo nuomonę grindė dviem pagrindiniais argumentais: 1) šios žalos atlyginimas, būdamas tarybinės teisės institutas, nėra priimtinas tarybinei teisei nei klasikiniu, nei moraliniu požiūriu, t.y. dvasinių ar fizinių išgyvenimų įvertinimas pinigais prieštarautų socialistinei moralei;

² Valstybės žinios, 2000, Nr. 74–2262

³ BAGDANSKIS, T. *Darbuotojų materialinės atsakomybės instituto perspektyvos Lietuvoje*. Jurisprudencija, 2015, t. 22 (1), p. 103.

⁴ ŠALKAUSKIS, K. *Civiliniai įstatymai*. Kaunas, 1933. X t. I d., p. 173.

2) neturtinė žala piniginiu ekvivalentu tiksliai negali būti įvertinama.⁵ Tik labai maža dalis tarybinių mokslininkų, nepaisydami šios, tuo laikotarpiu itin paplitusios ideologijos, pripažino, jog vis dėlto reikia atlyginti moralinę žalą, kylančią pažeidus asmeninius neturtinius santykius.⁶ Nenuostabu, jog šių aplinkybių kontekste priimtas 1974 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos darbo įstatymų kodeksas, dvelkęs noru sureguliuoti kiekvieną darbdavio ir darbuotojo santykių aspektą, pripažino tik materialinę darbininkų ir tarnautojų atsakomybę,⁷ kitaip tariant, nenurodė nė menkiausios galimybes nukentėjusiems asmenims ginti pažeistas neturtines vertybes.

Neturtinė žala į Lietuvos teisinę sistemą grįžo ir didžiausią reikšmę įgavo pirmaisiais nepriklausomybės metais. Pasikeitusi ekonominė realybė, atsiradęs siekis prisitaikyti prie sparčiai kintančių, sunkiai prognozuojamų rinkos poreikių bei bandymai išsilaisvinti iš primestų ideologinių pančių, paskatino visų teisės šakų reformas ir, žinoma, taip lauktus žalos atlyginimo reguliavimo pokyčius. Pabrėžtina, kad neturtinių vertybių pažeidimų sukelta žala tiek įstatymų leidėjo, tiek teismų praktikos iš pradžių buvo įtvirtinta kaip moralinė žala, o *neturtinės žalos* sąvoka buvo įtvirtinta gerokai vėliau. Pirmasis moralinės žalos atlyginimo galimybę numatė 1990 m. vasario 19 d. priimtas Lietuvos Respublikos spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas.⁸ Jame buvo reglamentuota, jog masinės informacijos priemonė, paskleidusi be asmens sutikimo informaciją apie jo asmeninį gyvenimą ar tikrovės neatitinkančias žinias, žeminančias jo garbę ir orumą, teismo sprendimu atlygina jam padarytą moralinę žalą. Kiek vėliau, 1990 m. rugsėjo 25 d., moralinės žalos atlyginimą įtvirtino ir Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymo 9 straipsnis, nurodęs, kad valstybės organai, įmonės, įstaigos ir organizacijos, visuomeninės organizacijos, kitos politinės partijos, taip pat asmenys privalo atlyginti politinei partijai neteisėtais veiksmais padarytą materialinę ir moralinę žalą.⁹ Dar po kelerių metų, 1992 m. spalio 25 d., moralinės žalos atlyginimas tapo vientisos ir aukščiausią įstatyminę galią turėjusios Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) dalimi, nes įstatymų leidėjo pastangomis 30 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* buvo įtvirtintos dvi žalos rūšys: materialinė ir moralinė žala, t.y. turtiniai praradimai ir dvasinio (neturtinio) pobūdžio skriaudos. Tai buvo ne vienintelė naujovė -

⁵ MIKELĖNIENĖ, D., MIKELĖNAS, V. *Neturtinės žalos kompensavimas*. Justitia, 1998, Nr. 2, p. 23.

⁶ RUDZINSKAS, A. *Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje*. Jurisprudencija, 2001, t. 21 (13), p. 70.

⁷ Vyriausybės žinios. 1972, Nr. 18-137.

⁸ Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1990, Nr. 7-163.

⁹ Valstybės žinios, 1990, Nr. 29-692.

šalia moralinės žalos atlyginimo instituto buvo įgyvendintas ir kitas kontinentinės civilinės teisės principas: asmeniui padarytos neturtinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Šio enumeracinio principo įtvirtinimo reikšmė yra ta, jog norint gauti neturtinės žalos kompensaciją, reikalavimus būtina grįsti specialaus įstatymo normomis – žalos atlyginimui būdingas išimtinis reglamentavimas.¹⁰ Pirmasis tiksliai moralinės žalos sąvoką pateikė Aukščiausiojo Teismo senatas 1998 m. gegužės 15 d. nutarime, kuriame buvo pabrėžta, jog moraline žala laikomi: asmens dvasinis skausmas, išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas, gero vardo praradimas ir pan., padaryti veiksmais, kuriais pažeista asmens garbė ir orumas, privataus gyvenimo neliečiamumas.¹¹ Vėliau Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas), aiškindamas Konstitucijoje įtvirtintą blanketinę moralinės žalos atlyginimo nuostatą, ne viename savo nutarimų yra pasisakęs, jog Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta įstatymų leidėjo pareiga išleisti įstatymą ar įstatymus, nustatančius žalos atlyginimą asmeniui už jam padarytą materialinę ir moralinę žalą bei užtikrinti realų pažeistų žmogaus teisių ir laisvių gynimą.¹² Konstitucinis Teismas taip pat yra pabrėžęs, jog iš Konstitucijos neišplaukia, kad įstatymuose galima nustatyti kokias nors išimtis, pagal kurias asmeniui padaryta materialinė ir (arba) moralinė žala neatlyginama. „Moralinės žalos“ sąvoka teismų praktikoje vyravo iki pat 2000 metų, kuomet įsigaliojo CK. Šiuo metu jame jau galima rasti tiek pačios neturtinės žalos sąvoką, tiek su jos atlyginimu susijusias nuostatas, ir nors „moralinės žalos“ sąvoką vis dar galima rasti teisinėje literatūroje, kaip pabrėžia V. Mikelėnas ir D. Mikelėnienė, sąvoka „neturtinė žala“ yra tikslesnė ir priimtinesnė už „moralinės žalos“ sąvoką. Ši pozicija grindžiama tuo, jog moralė priskiriama filosofinei kategorijai, reiškiančiai visumą pažiūrų, o teisė saugo ir gina tik konkrečius objektus, o ne apskritai moralines vertybes. Sąvoka „neturtinė žala“ taip pat yra tikslesnė, nes neturtinė žala gali būti padaroma ne tik fiziniam, bet ir juridiniam asmeniui, kurio atžvilgiu moralinės žalos sąvoką nevertotina.¹³ Didelę reikšmę neturtinės žalos sąvokos įsitvirtinimui teisinėje literatūroje padarė ir teismų praktika –

¹⁰ RAVLUŠEVIČIUS, P. *Neturtinės žalos atlyginimo klausimai Europos Bendrijos ir Lietuvos darbo teisėje*. Jurisprudencija, 2007, t. 5(95), p. 33.

¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika, Nr. 9.

¹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 11 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

¹³ MIKELĖNIENĖ, D., MIKELĖNAS, V. *Neturtinės žalos kompensavimas*. Justitia, 1998, Nr. 2, p. 2-5.

teismai nuosprendžiuose, atsižvelgdami į neturtinės žalos specifiką, pažeistas vertybes bei pasireiškimo būdus civilinėse bylose, padėjo suformuoti neturtinės žalos sąvoką, kuri, siekiant teisinio tikslumo, galiausiai buvo įtvirtinta įstatymo lygmeniu. Pabrėžtina, kad šiame darbe bus vartojama tiek neturtinės, tiek moralinės žalos sąvoka.

1.2. Neturtinės žalos definicija bei taikymo tikslai

Neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinta pinigais – ši neturtinės žalos definicija yra įtvirtinta CK 6.250 straipsnio 1 dalyje.¹⁴ Tokia įstatymų leidėjo pozicija, nepateikiant baigtinio fizinio bei dvasinio pobūdžio pakitimų sąrašo, sukeliančio neturtinę žalą, visiškai suprantama ir pateisinama - kreipimasis dėl tokios žalos atlyginimo apima pačių įvairiausių išgyvenimų spektrą, todėl teismams suteikiama diskrecija, atsižvelgiant į nagrinėjamos bylos aplinkybes, spręsti dėl neturtinės žalos buvimo kiekvienu konkrečiu atveju. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, jog Konstitucijoje yra netoleruojamas toks teisinis reguliavimas, kai teismas, pagal Konstituciją (109 straipsnį) privalantis vykdyti teisingumą, negali, atsižvelgdamas į visas turinčias reikšmės nagrinėjamos bylos aplinkybes, nustatyti asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos dydžio ir, vadovaudamasis teise, *inter alia* nenusižengdamas teisingumo, protingumo, proporcingumo imperatyvams, priteisti teisingo atlyginimo už asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą.¹⁵ Teismo diskrecijai priklauso ir teisė, vadovaujantis neturtinės žalos atlyginimo kriterijais, nustatyti kuo teisingesnę dvasinio bei fizinio skausmo kompensaciją – įstatymuose nėra nustatytas neturtinės žalos dydžių minimumas ar maksimumas (išskyrus CK 6.754 straipsnio 5 dalį), kaip buvo iki tol galiojusiam Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civiliniame kodekse ar kituose įstatymuose.¹⁶ Tai teismams suteikia galimybę savo laisva nuožiūra, vadovaujantis teisingumo, sąžiningumo bei protingumo kriterijais nustatyti tinkamiausią satisfakciją nukentėjusiajam. Deja, tokia teismų diskrecija visada yra nepaprastai sudėtinga ir beveik visada sukuria nemenkų keblumų ją įgyvendinant praktikoje, nes tokios kompensacijos

¹⁴ Valstybės žinios, 2000, Nr. 36-1340.

¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymo 51 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

¹⁶ MIKELĖNAS, V. et. al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. p. 345.

paskirtis – sudaryti materialines prielaidas iš naujo sukurti tai, ko negalima sugrąžinti, kuo teisingiau atlyginti tai, ko žmogui neretai apskritai niekas – jokie pinigai, joks materialus turtas – negali atstoti.¹⁷ Tai reiškia, kad neturtinė žala yra specifinės kilmės ir turi savarankiškus kompensavimo pagrindus, numatytus įstatymais.¹⁸ Atsižvelgiant į tai, neturtinės žalos atlyginimo atveju visiško žalos atlyginimo principas (*restitutio in integrum*), pasireiškiantis deliktiniuose santykiuose, objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi.¹⁹ Turtinės žalos padarymo atveju taikyti visiško žalos atlyginimo principą dažniausiai yra realu, nes pinigais yra nesunku atkurti materialines vertybes ar negautas pajamas. Visai kitokia situacija susiklosto neturtinės žalos padarymo atveju, kuomet kalbėti apie sąlygų, buvusių iki padarant žalą, atkūrimą daugeliu atvejų nėra logiška. Jei asmuo patyrė skausmą ar frustraciją dėl to, kad sutrikdžius sveikatą visam gyvenimui tapo neįgalus, suprantama, kad iki žalos padarymo buvusios situacijos atkurti materialinėmis priemonėmis yra neįmanoma.²⁰ Remiantis tuo, pritaria užsienio mokslininkų siūlomai pozicijai neturtinės žalos padarymo atveju kelti ne visiško, o „tinkamo“ ar „sąžiningo“ (angl. *fair*, vok. *billig*) atlyginimo ar kompensacijos tikslą.²¹ Pinigų kaip kompensacijos už neturtinę žalą idėja bene labiausiai paplitusi ir tiesiogiai kildinama iš civilinės atsakomybės kompensacinės paskirties – priteisti pinigai turi ne sugrąžinti nukentėjusįjį į iki pažeidimo buvusią padėtį (tai paprastai yra neįmanoma), o kuo labiau kompensuoti patirtus išgyvenimus suteikiant nukentėjusiajam galimybę įsigyti alternatyvų komfortą suteikiančių galimybių ir taip sumažinti patirtą skausmą, liūdesį, kitas kančias bei sudaryti sąlygas vėl integruotis į visavertį socialinį gyvenimą, jei tik tai įmanoma.²² Pažymėtina, kad neturtinė žala atlyginama dažniausiai atlyginant nuostolius, t.y. išmokant piniginę kompensaciją, tačiau darbuotojas ir darbdavys gali susitarti ir dėl kitokio neturtinės žalos atlyginimo būdo (natūra).

¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

¹⁸ CIRTAUTIENĖ, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas*. Jurisprudencija, 2005, t. 71(63), p. 8.

¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis c.b. N.Ž. v. UAB „Vilniaus troleibusai“, Nr. 3K-3-371/2003.

²⁰ VOLODKO, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje*. Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 176.

²¹ ALPA, G., et al *Compensation for personal injury in English, German and Italian law: a comparative tutline*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 136-137.

²² BIKELIS, S. *Neturtinės žalos atlyginimas baudžiamosiose bylose dėl gyvybės atėmimo ir sunkaus sveikatos sutrikdymo*. Teisės problemos, 2011, Nr. 4(74), p. 5.

Kitas labai svarbus neturtinės žalos definicijos aspektas yra tas, jog neturtinė žala siejama su fizinio ir dvasinio pobūdžio pakenkimais, sukeliančiais kančias ir išgyvenimus. Tai yra asmeniui nenaudingas poveikis, kuris dėl to yra nepalankus, nepriimtinas ir bet kurio proto asmens požiūriu neturi būti daromas. Tai gali būti fizinis skausmas, kūno sužalojimas, organizmo vientisumo pažeidimas, taip pat juos lydintys dvasiniai išgyvenimai, nes asmuo apmąsto įvykusias pasekmes. Fizinio poveikio atveju, fizinės pasekmes asmuo vertina ne vien dėl jau įvykusio fakto, bet neišvengiamai vertina ateities požiūriu – kaip skausmo sukėlimas ar kūno sužalojimas paveiks tolimesnę jo sveikatą. Toks asmuo nuolat yra susirūpinęs savo ateitimi ir išlikimu - savo fiziniu ir dvasiniu saugumu. Taigi prie neturtinės žalos gali būti priskiriami ir išgyvenimai kaip susirūpinimas būsimomis pasekmėmis. Pavyzdžiui, fizinių sužalojimų atveju – kaip sužalojimas paveiks sveikatą ateityje, ar pasekmes pavyks galutinai pašalinti darant kitas operacijas ir pan. Susirūpinimas dėl būsimųjų fizinio sužalojimo pasekmių šalinimo negali būti vertinamas kaip būsimoji neturtinė žala arba nereali žala, nes susirūpinimas dėl sužalojimo pasekmių pašalinimo ateityje būtinumo ir sėkmės yra realus ir suprantamas. Tačiau ne bet koks susirūpinimas ar nerimas traktuotinas kaip neturtinės žalos atsiradimo faktas. Rūpesčiai ginant savo teises yra įprasta ir neišvengiama būtinybė. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) yra pasisakęs, jog pagrindas neturtinei žalai atsirasti yra tada, kai tokie rūpesčiai peržengia įprastas pastangas ir konstatuojamas dvasinių sukrėtimų, emocinės depresijos, asmens garbės, orumo pažeidimo faktas.²³ Lietuvos teismų praktikoje dažniausiai turtinės ir neturtinės žalos atsiradimo pagrindai yra sutampantys, tam didelę reikšmę daro ir CK 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, jog neturtinė žala visais atvejais atlyginama esant sveikatos sužalojimui ar gyvybės atėmimui. Vis dėlto pažymėtina, kad teismų praktikoje suformuluota teisės taikymo ir aiškinimo taisyklė, jog atsakomybė už padarytą neturtinę žalą nėra tiesiogiai priklausoma nuo turtinės žalos atlyginimo fakto ir gali būti taikoma tiek kartu, tiek atskirai.²⁴ Neigiamas fizinis poveikis, pasireiškęs pavojingų gyvybei sunkių kūno sužalojimų padarymu, yra lydimas paties sužaloto asmens dvasinių išgyvenimų, kurie asmeniui yra

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 6 d. nutartis c.b. A.Š. v. Kauno miesto savivaldybė ir Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-469.

²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 11 d. nutartis c.b. V.B. v. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba, Nr. 3K-7-688/2001.

destruktyvūs ir dėl to vertinami kaip darantys neturtinę žalą.²⁵ Atsižvelgiant į tai, kad neturtinės žalos objektu yra svarbiausios žmogaus vertybės, įstatymais siekiama maksimaliai jas apsaugoti, todėl draudžiama apriboti ar panaikinti civilinę atsakomybę už sveikatos sužalojimą, gyvybės atėmimą ar neturtinę žalą.

Teisės doktrinoje nėra visiškai vienodos nuomonės dėl neturtinės žalos atlyginimo prigimties, t.y. dėl objektų, dėl kurių pažeidimo gali būti reikalaujama atlyginti neturtinę žalą, specifikos, jų turtinės vertės, taip pat nėra sutariama, kokių tikslų siekiama neturtinės žalos atlyginimu.²⁶ Jokių abejonių nekelia tik tai, kad viena iš pagrindinių neturtinės žalos atlyginimo funkcijų yra kompensacinė – kompensuoti nukentėjusiajam patirtus išgyvenimus, dvasines kančias, atlyginti už patirtą skriaudą. Kaip jau buvo minėta, teismų praktikoje taip pat laikomasi šios pozicijos ir siekiama daugiausia dėmesio skirti pagrindiniam kompensavimo ir atlyginimo tikslui: įstatymų numatytais atvejais, turi būti priteistas tokio dydžio neturtinės žalos dydis, kad kiek įmanoma teisingiau būtų atlyginta nukentėjusiajam. Tačiau egzistuoja ir kitas požiūris, jog neturtinės žalos atlyginimo institutas atlieka ir kitas funkcijas, tokias kaip baudimo ar prevencijos.²⁷ Manytina, jog dėl savo esminės reikšmės nustatant neturtinės žalos atlyginimo pagrindus ir identifikuojant vienus ar kitus neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus, pagrindinis neturtinės žalos tikslas darbo teisėje yra kompensacinis, o kitas funkcijas būtų galima priskirti lydinčiosioms funkcijoms.

1.1 Neturtinės žalos atlyginimo sąlygos darbo teisėje

Teisės teorijoje skiriami normatyvinis (juridinis) ir faktinis teisinės atsakomybės pagrindai. Pirmąjį teisinės atsakomybės pagrindą sudaro įstatymai ir kiti teisės šaltiniai, kuriais remiantis asmeniui taikoma teisinė atsakomybė, o antrąjį – juridinių faktų sudėtis, kitaip tariant, tam tikrų būtinų juridinių faktų visuma. Teisėje juridiniai faktai, kuriems esant atsiranda atsakomybė, vadinami – atsakomybės sąlygomis.²⁸ LAT ne kartą yra pažymėjęs, jog atitinkamos neturtinės teisės pažeidimas *ex facto* nereiškia ir neturtinės

²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. *Zdanys v. VŠĮ „Marijampolės ligojinė“*, Nr. 3K-7-255/2005.

²⁶ CIRTAUTIENĖ, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas*. Jurisprudencija, 2005, t. 71(63), p. 8.

²⁷ BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 241.

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 2 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmenį sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“ ir apžvalga. Teismų praktika, 1997, Nr. 5/6.

žalos padarymo, o neturtinės žalos atlyginimui už neturtinių teisių pažeidimą yra būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos.²⁹ Neturtinės žalos institutas darbo teisėje išsiskiria tuo, jog siekiant jo atlyginimo turi egzistuoti materialinės atsakomybės atsiradimo sąlygų visuma, įtvirtinta Darbo kodekso 246 straipsnyje:

- 1) padaryta žala;
- 2) žala padaryta neteisėta veika;
- 3) yra priežastinis ryšys tarp neteisėtos veikos ir žalos atsiradimo;
- 4) yra pažeidėjo kaltė;
- 5) pažeidėjas ir nukentėjusioji šalis teisės pažeidimo metu buvo susiję darbo santykiais;
- 6) žalos atsiradimas yra susijęs su darbo veikla.

Pirmosios keturios sąlygos teismų praktikoje³⁰ ir teisės doktrinoje yra laikomos bendrosiomis, būtinomis turtinei atsakomybei atsirasti, o likusios dvi – materialinę atsakomybę individualizuojančiomis sąlygomis. Būtent paskutinės specifinės sąlygos: darbo santykių sąsaja tarp pažeidėjo ir nukentėjusiojo žalos padarymo metu bei žalos atsiradimo sietinumas su darbo veikla, lemia žalos atlyginimo darbo teisėje ypatumus. Būtina pabrėžti, jog ir kitoms bendrosioms atsakomybės sąlygoms, atsižvelgiant į materialinės atsakomybės prigimtį, būdingi tam tikri jų taikymo ypatumai.³¹ Atsakomybė už padarytą pažeidimą atsiranda tik esant visų materialinės atsakomybės sąlygų vienovei. Visos šešios sąlygos yra ne tik tarp savęs glaudžiai susijusios, bet ir turi įtakos vertinant kitas sąlygas arba net yra viena kitos egzistavimo prielaida, todėl analizuojant atskiras materialinės atsakomybės atsiradimo sąlygas, visada reikia turėti galvoje jų tarpusavio sąveiką.³²

Žala. Viena iš materialinės atsakomybės sąlygų yra ta, jog nukentėjusiajam yra padaroma žala. Tai teisės saugomų asmeninių ir turtinių vertybių sunaikinimas ar pažeidimas neteisėtais veiksmais, sukeliantis neigiamų pasekmių, kurias pagal įstatymus galima įvertinti turtine išraiška. Atsižvelgiant į tai, kokiam objektui yra padaroma žala, skiriama turtinė ir neturtinė (moralinė) žala. Turtinė žala, padaroma veikimu arba neveikimu, apima tiek žalą padarytą asmeniui, tiek ir žalą, padarytą asmens turtui. Buvo

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. vasario 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-294.

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 8 d. nutartis c.b. UAB „Osviris“ v. R.M., Nr. 3K-7-2/2004.

³¹ BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 74.

³² NEKROŠIUS, I. et al *Darbo teisė*, Vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008 m., p. 356.

minėta, jog neturtinė žala padaroma tada, kai pakenkiama vertybėms, kurios (skirtingai nei turtinė žala) negali būti tiksliai įvertintos pinigais, tačiau tokios žalos kompensacija pinigais yra pripažįstama.³³ Ši žala savo pobūdžiu yra asmeninė žala, t.y. ji tiesiogiai susijusi su asmeniu, neatskiriama nuo jo asmenybės ir priklauso nuo jo paties išgyventų emocijų.³⁴ Anot garsaus rusų teisės mokslininko A. Erdelevskio, neturtinė žala yra ypatinga tuo, kad pasireiškia nukentėjusiojo vidiniais išgyvenimais ir kančiomis. Toks neturtinių vertybių pažeidimas sukelia neigiamus asmens psichikos pakitimus ir neturtinė žala pasireiškia per fizinius ir psichinius kentėjimus, kurie vyksta asmens pašamonėje. Šis procesas priklauso nuo individualių nukentėjusiojo savybių, todėl iš to, kaip išoriškai elgiasi nukentėjusysis, spręsti ar jis patyrė neturtinę žalą, ar ne, yra labai subjektyvu bei keblu. A. Erdelevskis siūlo nustatyti neturtinės žalos prezumpciją ir laikyti, kad neteisėtas neturtinių vertybių pažeidimas sukelia neturtinę žalą.³⁵ Lietuvos teisėje yra laikomasi priešingos pozicijos ir pagal bendrą taisyklę neturtinė žala nėra preziumuojama - ieškovas turi įrodyti jos atsiradimą. Tai reiškia, jog turi būti įrodytas sukeltų pasekmių realumas.³⁶ Darbo teisiniuose santykiuose žala turi atsirasti dėl to, jog buvo neatliekamas ar netinkamai atliekamas darbo įstatymuose, darbo sutartyje ar kitose taisyklėse nustatytos darbo pareigos ar kiti veiksmai, susiję su darbu. Taigi, vertinant, ar yra pagrindas atlyginti neturtinę žalą, žalos padarymo faktas (kaip civilinės atsakomybės pagrindas) turi būti nustatytas atsižvelgiant tiek į nukentėjusios šalies paaiškinimus, kitus byloje surinktus įrodymus, pažeistą vertybę, tiek į visuomeninį tokio pažeidimo vertinimą.³⁷

Veiksmų neteisėtumas. Darbo santykio subjekto veikos neteisėtumas yra būtina sąlyga, kuomet yra siekiama neturtinės žalos atlyginimo. Tai teisei priešinga veika - neteisėtumas, kaip yra pabrėžęs LAT, nustatomas analizuojant jo santykį ne su padariniais, o su teise, todėl kai tam tikrų pareigų atlikimą reglamentuoja specialūs teisės aktai, reikia vadovautis ne tik bendrąsias atsakomybės taisykles nustatančiomis

³³ MACULEVIČIUS, J. *Neturtinės žalos atlyginimo problema darbo teisėje*. Darbo teisė suvienytoje Europoje. 2003 m. spalio 16-18 d. Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2004, p. 361.

³⁴ RAVLUŠEVIČIUS, P. *Neturtinės žalos atlyginimo klausimai Europos Bendrijos ir Lietuvos darbo teisėje*. Jurisprudencija, 2007, t. 5(95), p. 35.

³⁵ ЕРДЕЛЕВСКИЙ, А. М. *Компенсация морального вреда*. Анализ законодательства и судебной практики. Москва. 2007, p. 2.

³⁶ RAVLUŠEVIČIUS, P. *Neturtinės žalos atlyginimo klausimai Europos Bendrijos ir Lietuvos darbo teisėje*. Jurisprudencija, 2007, t. 5(95), p. 35.

³⁷ CIRTAUTIENĖ, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas*. Jurisprudencija, 2005, t. 71(63), p. 9-10.

normomis, bet ir kitais šaltiniais.³⁸ Veika yra laikoma neteisėta, kuomet asmuo pažeidžia teisinę, t.y. įtvirtintą teisės normose (įstatymuose, Vyriausybės nutarimuose, potvarkiuose, instrukcijose, darbo tvarkos taisyklėse ir pan.), pareigą.³⁹ Tokia subjektinė pareiga gali būti dvejopa: pareiga ką nors daryti arba ko nors nedaryti, todėl ir neteisėta veika gali būti dvejopa. Priklausomai nuo pažeistosios pareigos pobūdžio, neteisėta veika gali pasireikšti 1) neteisėtu veikimu, kai atsakomybė atsiranda atlikus veiksmus, kuriuos teisės normos draudžia atlikti; 2) neteisėtu neveikimu, kai atsakomybė atsiranda neatlikus teisės normose nustatytos pareigos. DK nenumato neteisėtos veikos sampratos, bet Tomo Bagdanskio nuomone, remiantis minėto kodekso 3, 4 bei 34 straipsniais, neteisėtą veiką galima apibrėžti, kaip darbo santykio subjekto veiką (veikimą ar neveikimą), kuria pažeidžiamos darbo pareigos, darbo santykio subjektams nustatytos DK ir kituose įstatymuose, darbo sutartyje, kolektyvinėje sutartyje ir kituose susitarimuose, nors įstatymų ir nenustatytuose, bet jiems neprieštarujančiuose. DK 35 straipsnis taip pat nustato, jog įgyvendindami savo teises ir atlikdami pareigas darbdaviai, darbuotojai ir jų atstovai turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisyklės ir veikti sąžiningai. Ši norma parodo, kad neteisėtumas taip pat gali pasireikšti ir piktnaudžiavimu teise, nes kiekviena subjektinė teisė turi tam tikras ribas, kurios ją įgyvendinant negali būti peržengiamos. Toks piktnaudžiavimas yra subjektinės teisės įgyvendinimas, prieštaraujantis teisės prigimčiai ir paskirčiai, kai daroma žala kitiems asmenims.⁴⁰ Taigi galima daryti išvadą, jog žala yra neatlyginama tik tada, jei ji padaroma teisėta veika, tačiau būtina pabrėžti ir tai, kad esti aplinkybių, kurios geba pašalinti veikos neteisėtumą. Viena iš tokių aplinkybių yra nugalima jėga – neišvengiamai kylanti aplinkybė, kurios asmuo negalėjo numatyti ir kontroliuoti. Dažniausiai tai yra gamtos reiškiniai (stichinės nelaimės): audros, potvyniai, žemės drebėjimai, žaibo sukelti gaisrai ir panašiai. Kartais tokios aplinkybės gali būti sukeltos ir žmonių veiksmais (pavyzdžiui, masinės riaušės, karai), jeigu jų nebuvo galima numatyti ir kontroliuoti.⁴¹ Veikos neteisėtumą geba pašalinti ir būtinasis reikalingumas. Tai veikla, kuria asmuo padaro žalos dėl to, kad siekia pašalinti didesnę pavojų, didesnės žalos atsiradimą nukentėjusiajam ar kitiems

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 18 d. nutartis c.b. *O. R. v. VŠĮ Santariškių klinikos*, Nr. 3K-3-16/2004.

³⁹ NEKROŠIUS, I. et al *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III dalis: Individualūs darbo santykiai*. Vilnius: Justitia, 2004, II t., p. 357.

⁴⁰ BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 93-94.

⁴¹ MACULEVIČIUS, J. *Neturtinės žalos atlyginimo problema darbo teisėje*. Darbo teisė suvienytoje Europoje. 2003 m. spalio 16-18 d. Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2004, p. 362.

asmenims. Būtinasis reikalingumas yra teisėtas, jeigu žalos grėsmė turtui (gyvybei, sveikatai) yra reali, akivaizdi ir pašalinti jos kitomis priemonėmis nėra galimybės, o dėl to padaroma žala yra mažiau reikšminga negu išvengtoji. Dažniausiai būtinasis reikalingumas atsiranda esant staigioms, ekstremalioms aplinkybėms, todėl tiksliai įvertinti visus momentus, nurodytus dėl jo teisėtumo, yra pakankamai sudėtinga. Darbo santykiuose, vertinant būtiną reikalingumą veiklos teisėtumą, reikia elgtis labai atsargiai bei protingai.⁴² Kita aplinkybė, pripažįstama kaip šalinanti neteisėtą veiką, yra būtinoji gintis. Tai veiksmai, kuriais siekiama gintis arba ginti kitą asmenį, nuosavybę, būsto neliečiamybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio neteisėto pavojingo kėsینimosi, jeigu jais nebuvo peržengtos būtinąsios ginties ribos. Svarbu pabrėžti, jog būtinoji gintis nuo būtinąsios reikalingumo skiriasi tuo, kad būtinąsios reikalingumo atveju nėra užpuolimo elemento, be to, būtinąsios reikalingumo atveju žala yra padaroma trečiajam asmeniui, o ne užpuolikui. Pagrindas atleisti nuo atsakomybės gali būti ir nukentėjusiojo asmens veiksmai. CK 6.253 straipsnis juos apibrėžia kaip veiksmus, dėl kurių yra kaltas pats nukentėjusysis ir dėl kurių jam atsirado ar padidėjo nuostoliai. Nukentėjusiojo elgesys, dėl kurio jam padaroma žala, gali būti dviejų rūšių: sutikimas, kad jam būtų padaryta žala arba rizikos prisiėmimas. Šiuos elgesio modelius būtina skirti nuo nukentėjusiojo neatsargumo, kurio pasireiškimo atveju kaltė dėl žalos atsiradimo yra mišri – ir ieškovo, ir atsakovo. Pabrėžtina, kad rizikos prisiėmimu nelaikytinas, pavyzdžiui, darbuotojo sutikimas dirbti kenksmingomis sąlygomis, nes darbo įstatymai numato imperatyvias normas, įpareigojančias darbdavį užtikrinti darbuotojui saugias darbo sąlygas.⁴³ DK kaip pažeistų teisių gynimo būdą įtvirtina ir savigyną. Tai asmens veiksmai, kuriais jis teisėtai priverstinai įgyvendina savo teisę, kai neįmanoma laiku sulaukti kompetetingų valstybės institucijų pagalbos, o nesiėmus savigynos priemonių teisės įgyvendinimas taptų negalimas arba iš esmės pasunkėtas. Tačiau asmuo, panaudojęs savigyną neteisėtai arba be pakankamo pagrindo – privalo atlyginti padarytą žalą. Reikšmingiausias darbo teisių savigynos būdas, esant kolektyviniams darbo santykiams, įtvirtintas DK yra streikas.⁴⁴

⁴² NEKROŠIUS, I. et al. *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III dalis: Individualūs darbo santykiai*. Vilnius: Justitia, 2004, II t., p. 357.

⁴³ MIKELĖNAS, V. et al *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. p. 351.

⁴⁴ BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 103.

Taigi, neteisėtai veikai yra būdinga tai, kad ja pažeidžiamas norminis teisės aktas ir tai, kad pažeidžiama nukentėjusiojo subjektyvioji teisė, jam padaroma žala. Šie abu momentai, nagrinėjant neteisėtos veikos buvimą, yra glaudžiai susiję ir būtini neturtinei žalai atsirasti, tačiau būtina suprasti ir tai, kad vien neteisėtos veikos įrodymas ne visada lems prievolę atlyginti nukentėjusiajam asmeniui neturtinę žalą. Kiekvienu konkrečiu atveju, reikia atsižvelgti ir į aplinkybes, nulėmusias neteisėtos veikos atsiradimą.

Priežastinis neteisėtos veikos ir žalos atsiradimo ryšys. Atsakomybė negali būti taikoma, jei nenustatomas priežastinis veikslių ir nukentėjusios šalies patirtos žalos ryšys⁴⁵ – šių dviejų reiškinių tiesioginė arba lemiama sąsaja yra būtina. Teismų praktikoje yra pabrėžiama, jog priežastinis ryšys gali būti tiesioginis – kai dėl teisinę pareigą pažeidusio asmens veikslių žala atsiranda tiesiogiai, bei netiesioginis – kuomet asmens veiksmais tiesiogiai nepadarytas neigiamas turtingas poveikis, bet sudarytos sąlygos žalai atsirasti. Žala gali atsirasti dėl kelių asmenų neteisėtų veikslių, todėl teismas, nagrinėdamas reikalavimą atlyginti žalą, turi nustatyti priežastinį ryšį tarp kiekvieno asmens neteisėtų veikslių, sąlygojusių žalos atsiradimą, ir tų veikslių pasekmių.⁴⁶ Nustatyti priežastinį ryšį, kai žalą savo veika tiesiogiai padaro vienas asmuo, paprastai nėra ypač sunku. Didžiausia problematika šio ryšio nustatyme kyla, kuomet žalą padaro ne vienas asmuo, nors ir tiesiogiai (kyla klausimas, kiek žalos atsirado dėl kiekvieno asmens veikos, koks yra jų kaltės laipsnis), taip pat kai žala atsiranda dėl įvairių priežasčių, kitaip tariant, kai tiesioginis žalos padarymas yra galimas tik kitiems sudarius tam tikras aplinkybes (netiesioginis, tarpinis ryšys). Netiesioginis ryšys nebūtinai sukelia žalą, o yra tik sąlyga jai padaryti - šiuo atveju žalos padarymas turi atsitiktinį pobūdį (jei nesilaikoma darbo saugos taisyklių, darbuotojai ne visada sužalojami ir pan.). Netiesioginis ryšys yra teisiškai reikšmingas, pakankamas materialinei atsakomybei atsirasti tada, kai norminiai aktai ne tik nurodo tam tikras subjekto darbo pareigas, bet ir nustato, esant kitoms materialinės atsakomybės sąlygoms, materialinę atsakomybę už padarytą žalą.⁴⁷ Priežastiniam ryšiui konstatuoti reikia įrodyti, kad kaltininko elgesys yra pakankamas, nors ir ne vienintelė, neturtinės žalos atsiradimo priežastis. Dėl to kiekvienu

⁴⁵ RAVLUŠEVIČIUS, P. *Neturtinės žalos atlyginimo klausimai Europos Bendrijos ir Lietuvos darbo teisėje*. Jurisprudencija, 2007, t. 5(95), p. 34.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 4 d. nutartis c.b. *VšĮ Šiaulių rajono pirminės sveikatos priežiūros centras v. A.M.*, Nr. 3K-3-115/2004.

⁴⁷ NEKROŠIUS, I. et al *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III dalis: Individualūs darbo santykiai*. Vilnius: Justitia, 2004, II t., p. 358.

atveju sprendžia teismas, konkrečiai atsižvelgdamas į įvairias aplinkybes bei pasitelkdamas konkrečius specialistus tam nustatyti.

Kaltė. Tai viena iš būtinų sąlygų darbdavio arba darbuotojo materialinei atsakomybei atsirasti pagal darbo teisę. Kaltę yra įprasta laikyti asmens elgesio, veikos (veikimo arba neveikimo) ir siekiamų arba galimų žalingų padarinių – žalos atsiradimo psichinį santykį. Psichinis santykis yra apibūdinamas intelektu ir valia, kurie yra kaltės elementai. Intelektualinis kaltės momentas rodo, kaip pažeidėjas suprato savo neteisėtą veiką ir jos rezultatus. Žalą padariusio asmens kaltė yra šių formų: tyčia arba neatsargumas. Teismų praktikoje atsižvelgiama į kaltę, ypač į kaltės formą, įvertinant asmens veiksmų kryptingumą ir turinį: jeigu asmuo veikia neteisėtai ir siekdamas padaryti žalą, tai jo veiksmai yra tyčiniai, o jeigu konkrečioje situacijoje asmuo elgiasi neatidžiai ir neatsargiai, tai jo veiksmai vertinami kaip neatsargūs. Labai neatsargiais gali būti laikomi veiksmai, jei asmuo nesilaiko paprasčiausių rūpestingumo ir atidumo reikalavimų⁴⁸ - nuo kaltės laipsnio dažniausiai priklauso atsakomybės ribos bei dydis. Anot Tomo Bagdanskio, darbo teisėje (kaip ir civilinės teisės atveju) asmens kaltė turėtų būti suvokiama objektyviai, t.y. kaip žalą padariusio asmens elgesio išorinis vertinimas pagal objektyvius elgesio standartus. Dėl šios priežasties kalte turi būti pripažįstamas asmens nesugebėjimas elgtis taip, kaip būtų galima protingai iš jo tikėtis. Ar asmuo kaltas, ar ne, turi būti nustatoma taikant jo elgesiui protingo, apdairaus, rūpestingo žmogaus elgesio standartą. Taigi, sprendžiant atsakomybės klausimą, teisiškai reikšmingas yra ne pažeidėjo požiūris į savo veiksmus ir jų padarinius, o jo elgesio atitiktis objektyviems elgesio standartams.⁴⁹ Tokiu požiūriu taip pat vadovaujamosi ir teismų praktikoje, kur vartojama *protingo žmogaus* (lot. *bonus pater familias*) kategorija, reiškianti, jog vertinant asmens kaltę pirmiausia yra atsižvelgiama į žalą padariusio asmens faktinio elgesio ir tam tikro elgesio standarto santykį. Asmuo pripažįstamas kaltu, jei jo elgesys neatitinka įstatymuose ar kituose teisės aktuose nustatytų veikimo tam tikroje situacijoje standartų, nes jis nesugebėjo pasielgti taip, kaip turėtų pasielgti protingas žmogus.⁵⁰ Kaltė, kaip ir kitos atsakomybės atsiradimo sąlygos, nustatoma pažeidimo padarymo metu, todėl svarbu išsiaiškinti, ar pažeidėjas tuo metu suveikė savo veiką ir jos pasekmes.

⁴⁸ MACULEVIČIUS, J. *Neturtinės žalos atlyginimo problema darbo teisėje*. Darbo teisė suvienytoje Europoje. 2003 m. spalio 16-18 d. Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2004, p. 363.

⁴⁹ BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 214-215.

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 7 d. nutartis c.b. AB „Lietuvos energija“ v. V.L., Nr. 3K-3-184/2001.

Pažeidėjas, kuris dėl psichinės ligos ar silpnaprotystės negali suprasti savo veiksmų ar jų valdyti, gali būti teismo tvarka pripažįstamas neveiksniu. Kitas svarbus kaltės aspektas darbo teisėje yra darbdavio kaltės prezumpcija – darbdavys turi pats įrodyti savo nekaltumą, tuo tarpu darbuotojo atveju, kaltės prezumpcija taikoma tik išimtiniais atvejais, nes paprastai jo kaltę turi įrodyti darbdavys.⁵¹

Subjektų buvimas darbo teisiniuose santykiuose. Materialinei atsakomybei atsirasti būtina, jog pažeidėjas ir nukentėjusioji šalis teisės pažeidimo metu būtų susiję darbo santykiais, t.y. juos turi sieti darbo sutartis. Priešingu atveju žala neturėtų nieko bendro su šalių darbo santykiais ir todėl būtų taikoma civilinė deliktinė atsakomybė.⁵² Tapdami darbo teisinių santykių dalyviais teisės subjektai įgyja teisinį statusą, atitinkamų teisių ir pareigų. Darbo įstatymai nustato, kad tik tam tikri subjektai gali būti darbo teisinių santykių dalyviai, taigi ir šių įstatymų pažeidimų bei atsakomybės subjektais. Darbinis teisnumas ir veiksnumas – būtinai šių darbo teisinių santykių dalyvių požymiai.⁵³ Darbo santykiai prasideda nuo darbo sutarties sudarymo. Pagal DK 99 straipsnio 1 dalį darbo sutartis yra laikoma sudaryta, kai šalys susitarė dėl darbo sąlygų. Tai darbuotojo ir darbdavio susitarimas, kuriuo darbuotojas įsipareigoja dirbti tam tikros profesijos, specialybės, kvalifikacijos darbą arba eiti tam tikras pareigas, paklusdamas darbovietėje nustatytai darbo tvarkai, o darbdavys įsipareigoja suteikti darbuotojui sutartyje nustatytą darbą, mokėti sulygtą darbo užmokestį ir užtikrinti darbo sąlygas, nustatytas darbo įstatymuose, kituose norminiuose teisės aktuose, kolektyvinėje sutartyje ir šalių susitarimu – būtent tokia darbo sutarties definicija yra įtvirtinta DK 93 straipsnyje. Darbo sutartys gali būti įvairių rūšių: neterminuotos, terminuotos, sezoninės, patarnavimo darbams ir pan., tačiau būtina pabrėžti, jog kiekviena darbo sutartis, nepriklausomai nuo rūšies, yra pakankama sąlyga materialinei atsakomybei pagal darbo teisę kilti. Jei žala kitam darbo teisinio santykio subjektui padaroma to santykio galiojimo metu, nutraukus darbo teisinį santykį po žalos padarymo, materialinės atsakomybės teisinis pobūdis nesikeičia – ši atsakomybė ir toliau reguliuojama darbo teisės normomis.⁵⁴ Darbo sutartį privalu skirti nuo civilinių teisinių susitarimų tam tikroms užduotims atlikti. Neretai darbo

⁵¹ NEKROŠIUS, I. et al *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III dalis: Individualūs darbo santykiai*. Vilnius: Justitia, 2004, II t., p. 359.

⁵² MACULEVIČIUS, J. *Neturtinės žalos atlyginimo problema darbo teisėje*. Darbo teisė suvienytoje Europoje. 2003 m. spalio 16-18 d. Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2004, p. 364.

⁵³ BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 75-76.

⁵⁴ NEKROŠIUS, I. et al *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III dalis: Individualūs darbo santykiai*. Vilnius: Justitia, 2004, II t., p. 360.

sutartis painiojama su rangos, pavedimo ar autorinėmis sutartimis. Sudarius civilinę sutartį darbo santykiai neatsiranda, šiuo atveju tai būtų civiliniai teisiniai santykiai.⁵⁵ LAT yra pabrėžęs, kad kai kurie esminiai darbo sutarties požymiai skiria ją nuo kitų sutarčių. Visų pirma tai, kad darbuotojas privalo dirbti tam tikrą darbą arba eiti tam tikras pareigas, reiškia, kad jis turi atlikti ne konkrečias užduotis, o tam tikrą darbo funkciją. Tuo darbo sutartis skiriasi nuo civilinių sutarčių. Antra, atlikdamas darbo funkciją, darbuotojas privalo laikytis darbo tvarkos ir paklusti darbdavio nurodymams, o civilinės sutartys šalių pavaldumo nenumato.⁵⁶

Žala, susijusi su darbinių pareigų vykdymu. Vieno darbo teisinių santykių subjekto žalos padarymas kitam šių santykių subjektui turi būti susijęs su darbine veikla. Už žalą, kurią darbo teisinio santykio subjektai padaro kitai šaliai (ar kitiems asmenims) veiksmais, nesusijusiais su darbo funkcijų vykdymu, nors ir darbo metu bei darbo vietoje, neturtinė atsakomybė atsiranda ne pagal darbo, o kitų teisės šakų normas.⁵⁷ Nagrinėjant šią sąlygą reikia analizuoti: ar žala atsirado darbuotojo darbo metu, ar ji susijusi su darbuotojo darbo funkcijų atlikimu, ar darbuotojas veikė pagal darbdavio nurodymus, ar darbuotojas veikė darbdavio naudai. Taip pat būtina nustatyti darbuotojo ryšį su gamyba (darbuotojas gali eiti pareigas po darbo valandų ir pan.), su jo tiesioginėmis pareigomis (darbo metu kartais yra dirbami pašaliniai darbai), taip pat ar tos pareigos buvo atliekamos laikantis nustatytos tvarkos. Žalos atsiradimas nelaikytinas susijusiu su darbo veikla, jei darbuotojas savavališkai (be darbdavio žinios) dirba savo interesams.⁵⁸ LAT nutartyje 3K-3-36/2012 m., vertindamas šios sąlygos egzistavimą komandiruotės atveju, pabrėžė, jog neturtinei žalai atsirandant ne dėl darbo veiklos darbo vietoje, ne kelionėje į darbą ar iš darbo, ne darbo metu, o buityje, gyvenamojoje vietoje kasdienio nepertraukiamojo poilsio tarp darbo dienos (pamainos) metu, kada darbdavys neturi darbuotojo kontrolės teisės negali sukelti neturtinių praradimų, nes žalos atsiradimas negali būti traktuojamas kaip susijęs su darbo veikla (DK 246 straipsnio 6 punktas).⁵⁹

⁵⁵ BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 75-76.

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 11 d. nutartis c.b. S.P. v. Z.V., Nr. 3K-3-264/2002.

⁵⁷ MACULEVIČIUS, J. *Neturtinės žalos atlyginimo problema darbo teisėje*. Darbo teisė suvienytoje Europoje. 2003 m. spalio 16-18 d. Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2004, p. 364.

⁵⁸ BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 90-92.

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 28 d. nutartis c.b. A.G. v. UAB „Gilova“, Nr. 3K-3-36/2012.

Vadinasi, žala padaroma darbo santykių srityje, o jos padarymas turi būti susijęs su darbo funkcijų vykdymu.

2. Neturtinės žalos atlyginimas

2.1 Darbdavio atsakomybė už padarytą neturtinę žalą

Darbo teisinių santykių subjektai įgyvendindami savo teises ir atlikdami pareigas turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir veikti sąžiningai, laikytis protingumo, teisingumo ir sąžiningumo principų bei nepiktnaudžiauti savo teisėmis (DK 35 straipsnio 1 dalis). Darbdavys, nesilaikydamas šių nuostatų arba neteisėtai atlikdamas veiksmus, dėl kurių darbuotojui padaroma neturtinė žala - patiriamas fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, pakenkiama jo reputacijai, sumažėja bendravimo galimybės ir kt. - gali suteikti pagrindą atsirasti prievolei atlyginti darbuotojui padarytą neturtinę žalą (DK 1 straipsnio 1 dalis, 248 straipsnio 4 punktas, 250 straipsnis, CK 1.1 straipsnio 3 dalis, 6.250 straipsnis).⁶⁰ Lietuvos teismų praktikoje darbuotojo teisę į neturtinės žalos atlyginimą patvirtinančiomis aplinkybėmis laikoma: darbuotojui padaryto teisių pažeidimo šiurkštumas, neteisėtas atleidimas iš darbo itin kompromituojančiu pagrindu, prieš darbuotoją naudotas psichologinis spaudimas siekiant nulemti jo apsisprendimą išeiti iš darbo, pakenkimas dalykinei reputacijai, galimybių konkuruoti darbo rinkoje sumažėjimas, šeimos santykių pablogėjimas, dėl neteisėtų darbdavio veiksmų atsiradęs sveikatos sutrikimas, sunkūs pragyvenimo šaltinio paradimo turiniai padariniai.⁶¹ DK 250 straipsnyje įtvirtinta teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo nėra siejama su konkrečiu darbo pareigų pažeidimu, vadinasi, atlyginti neturtinę žalą galima reikalauti kiekvieno kalto ir neteisėto darbdavio elgesio (veikimo ar neveikimo) atveju, ir visai nesvarbu, ar buvo pažeistos turtinės darbuotojo teisės.⁶² Darbdavio neveikimu atsiradę pažeidimai, nors ir tiesiogiai nesukelia neigiamų padarinių, tačiau sudaro mažesnę ar didesnę galimybę žalai atsirasti. Kai padaryta neturtinė žala yra nedidelė (darbuotojo atleidimo pagrindas nėra diskredituojantis, nepakenkta jo reputacijai, nesumažėja

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 11 d. nutartis c.b. S.B. v. SIA *Bodybalt*, Nr. 3K-3-213/2012.

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. balandžio 15 d. nutartis c.b. S.N. v. AB „*Lietuvos jūrų laivininkystė*“, Nr. 3K-3-209-469/2015.

⁶² BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 244.

galimybės konkuruoti darbo rinkoje, pažeidimas nelemia neigiamos aplinkinių nuomonės, paties darbuotojo veiksmai nėra nepriekaištingi ir kt.), pažeidimo konstatavimas gali būti pripažintas pakankama satisfakcija.⁶³ Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) taip pat vadovaujasi šia praktika, kad ne visais atvejais tam, kad būtų apginta pažeista neturtinė teisė, priteisiamas neturtinės žalos atlyginimas - teisės pažeidimo pripažinimas savaime dažnai yra pakankama ir teisinga satisfakcija už patirtą skriaudą.⁶⁴

Psichologinis spaudimas, siekiant nulemti apsisprendimą išeiti iš darbo, kaip viena iš aplinkybių, patvirtinančių darbuotojo teisę į neturtinės žalos atlyginimą, yra gana dažnai praktikoje naudojamas darbdavių metodas. Psichologinis smurtas darbe (angl. *mobbing*) – tai nepagarbus, užgaulus elgesys, kuris gali pasireikšti įvairiomis formomis: skleidžiamomis paskalomis, sudaroma priešiška atmosfera, nepagrįstais kaltinimais, žeminimu, terorizavimu ir kt.⁶⁵ DK numato, kad darbuotojas gali būti atleidžiamas tik remiantis įstatymais (jeigu atleidimą lemia subjektyvios priežastys, tai tampa teismo ginčo objektu), todėl labai dažnai darbdaviai pasitelkia psichologinį smurtą tam, kad galėtų atsikratyti nepatinkančiu darbuotoju, bet nereikėtų mokėti išeitinių kompensacijų. Darbuotojas verčiamas nutraukti darbo sutartį savo noru, o jei nesutinka, pradedamos taikyti įvairios nuobaudos dėl darbo drausmės pažeidimų, pareigų nevykdymo ir pan., kas galiausiai tampa priežastimi atleisti iš darbo. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija byloje 2A-1929-590/2013 m. dėl neteisėto darbo sutarties nutraukimo ir darbdavio taikyto psichologinio smurto priteisė 3 906, 12 Eur (13487,04 Lt) neturtinės žalos atlyginimą darbuotojui. Teismas nustatė, kad ieškovas patyrė dvasinius išgyvenimus, pažeminimą, bendravimo galimybių sumažėjimą, nes ieškovas įmonėje dirbo daugiau kaip tris metus, jo darbas buvo vertinamas gerai, ieškovui per 4 mėnesius neteisėtai buvo paskirtos net trys drausminės nuobaudos, darbdavio neteisėti veiksmai truko ilgą laiką ir buvo sistemingi. Ieškovo atžvilgiu buvo naudojamas intensyvus psichologinis smurtas, jis buvo viešai žeminamas, filmuojamas, dėl darbe patirto streso ieškovui buvo iškviesta greitoji medicinos pagalba, jis buvo laikinai nedarbingas daugiau kaip mėnesį, bylai aktualiu laikotarpiu galimai dėl patiriamo nuolatinio streso ieškovui paūmėjo plokštelinė psoriazė. Teismas taip pat įvertino, kad

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 4 d. nutartis c.b. *V.G. v. VĮ Turto bankas*, Nr. 3K-3-59/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. sausio 4 d. nutartis c.b. *H. U. v. uždaroji akcinė bendrovė „Samsonas“*, Nr. e3K-3-46-686/2016.

⁶⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *L.L c. France* Nr. 7508/02.

⁶⁵ FERRARI, E. *Raising awareness on mobbing: An EU Perspective*. According to the study realised by the European Commission by Daphne Programme. 2004, p. 3-4.

darbdavio atstovo ir įmonės savininko G. O. elgesys, nesuteikiant ieškoviui leidimo išeiti iš darbo kelioms valandoms dėl su šeimos nario sveikata susijusių aplinkybių, pasižymėjo dideliu cinizmu, darbuotojo orumo žeminimu.⁶⁶ Šis pavyzdys akivaizdžiai rodo, jog darbdavys naudojosi savo (kaip stipresniosios darbo santykių šalies) padėtimi ir sistemingai stengėsi priversti darbuotoją nutraukti darbo sutartį taip sukeldamas stresą ir neigiamą įtaką darbuotojo sveikatai. Toks teismo sprendimas, priteisiant ne tik turtinę bet ir neturtinę žalą psichologinį smurtą patyrusiam darbuotojui, yra sveikintinas žingsnis, nes tampa efektyvia prevencine priemone, turinčia agtrąsinti darbdavius nuo neabejotino nestabilumo darbo santykiuose kūrimo, streso darbo aplinkoje didinimo, darbuotojo garbės ir orumo niekinimo bei darbo kultūros žeminimo.

Dvasinių išgyvenimų, nepatogumų, dvasinį sukrėtimą, emocinę depresiją, pažeminimą ir kt. darbuotojas gali patirti ir nenaudojant į jį tiesiogiai nukreipto psichologinio spaudimo. Tokie padariniai, sudarantys pagrindą neturtinei žalai atsirasti, gali kilti darbuotoją neteisėtai atleidžiant arba neteisėtai paskiriant drausmines nuobaudas, perkeliant į kitą darbą ar atsisakant tą padaryti dėl pablogėjusios sveikatos, paskleidžiant nesusijusią su darbu informaciją apie darbuotoją ir kt.⁶⁷ LAT, pasisakydamas dėl DK 250 straipsnio aiškinimo ir taikymo, yra konstatavęs, kad neteisėto atleidimo atveju neturtinė žala atlyginama tais atvejais, kai atleidimo aplinkybės ir darbuotojo atleidimo pagrindas yra tokie, kurie pateisintų neturtinės žalos atlyginimą, nes kitomis darbuotojų teisių gynybos priemonėmis, tokiomis kaip turtinės žalos atlyginimas (kompensacija), atleidimo iš darbo pripažinimas neteisėtu ar grąžinimas į darbą, darbuotojui padaryta skriauda nėra teisingai atlyginama. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-561-684/2015 m. LAT nelaikė grąžinimo į darbą bei 1003,01 Eur vidutinio darbo užmokesčio už priverstinės pravaikštos laiką priteisimo pakankama satisfakcija už patirtą neteisėtą atleidimą ir priteisė ieškovei 202,73 Eur dydžio neturtinės žalos atlyginimą. Byloje ginčas kilo dėl to, kad ieškovei (po jai atliktos skydliaukės vėžio operacijos) Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Panevėžio teritorinio skyriaus nustatė 40 proc. darbingumo lygį dėl kurio ieškovei buvo uždrausta dirbti naktinį darbą. Darbdavys turėjo galimybę pasiūlyti ieškovei kitą darbą, nes tokia galimybė disponavo, tačiau to nepadarė ir atleido iš darbo DK 136 straipsnio 1 dalies 4 punkto pagrindu. LAT byloje konstatavo, kad tik išimtiniais atvejais, kai nustatoma, kad darbdavys dėjo maksimalias pastangas

⁶⁶ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 27 d. nutartis c.b. *K.V. v. UAB „Prekybos marketingo paslaugos“*, Nr. 2A-1929-590/2013.

⁶⁷ BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 242.

darbuotoją perkelti jo sutikimu į kitą darbą ir taip bent iš dalies kompensuoti darbuotojo sveikatos praradimą, tačiau realiai darbuotojo perkelti į kitą darbą nebuvo galimybės, gali būti pripažįstamas teisėtu darbuotojo atleidimas iš darbo pagal minėtą DK normą.⁶⁸ Atsižvelgiant į šias aplinkybes bei tai, kad iki atleidimo ieškovė pas atsakovę išdirbo labai ilgą (34 metus) laiką, nebuvo bausta drausminėmis nuobaudomis, taip pat tai, kad buvo atleista grįžusi į darbą po sunkios ligos, sudarė pagrindą teismui konstatuoti, kad ieškovė patyrė neturtinę žalą.

Reikalaujant neturtinės žalos atlyginimo dėl neteisėto atleidimo yra itin svarbus darbuotojo atleidimo iš darbo pagrindas. Pavyzdžiui, LAT yra pabrėžęs, kad po atleidimo iš darbo vagystės pagrindu sumažėja asmens reputacija, jis patiria dvasinių išgyvenimų ne tik dėl atleidimo pagrindo, dėl ko gali būti apsunkinta galimybė įsidarbinti, bet ir pragyvenimo šaltinio praradimo.⁶⁹ Faktas, kad darbuotojas tikrai atliko veiksmus, turinčius vagystės ar kito nusikaltimo, numatyto DK 235 straipsnio 2 dalies 7 punkte, požymių, turi būti įrodytas tokiu laipsniu, kad neliktų jokių pagrįstų abejonių šio fakto buvimu. Be to, turėtina omenyje tai, kad minėto DK 235 straipsnio 2 dalies 7 punkte nurodyti veiksmai turi nusikaltimo požymių. Taigi asmuo kartu yra kaltinamas padaręs veiksmus, kurie vertintini ne tik privatinės, bet ir viešosios teisės požiūriu. Būtina pabrėžti, jog nereikalaujama, kad darbuotojo neteisėti veiksmai būtų patvirtinti įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, bet juos galima įrodinėti kitomis įrodinėjimo priemonėmis, tačiau tokių įrodinėjimo priemonių visuma turi suformuoti neabejotiną išvadą, jog darbuotojas tuos veiksmus tikrai atliko.⁷⁰ Toks sugriežtintas įrodinėjimas pateisinamas tuo, kad atleidimas šiuo pagrindu reiškia ne tik darbo santykių pasibaigimą, tačiau gali turėti įtakos darbuotojo būsimai darbinei veiklai, visam jo gyvenimui ateityje. Darbuotojas, kuris yra atleidžiamas iš darbo dėl to, kad atliko veiksmus, turinčius nusikaltimo požymių, gali turėti problemų susirandant naują darbą, taip pat gali nukentėti jo reputacija visuomenės akyse, gali sukelti neigiamos įtakos ir darbuotojo artimiesiems, pavyzdžiui, jo vaikams, todėl tai gali tapti pagrindu darbuotojui reikalauti neturtinės žalos atlyginimo. Kartu pažymėtina, kad neturtinė žala atleidimo iš darbo atveju darbuotojui gali atsirasti ne tik dėl darbo sutarties nutraukimo, bet, pavyzdžiui, dėl darbdavio

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. spalio 15 d. nutartis c.b. *J.V. v. „Kupiškio autobusų parkas“*, Nr. 3K-3-561-684/2015.

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 11 d. nutartis c.b. *S.B. v. SIA Bodybalt*, Nr. 3K-3-213/2012.

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 4 d. nutartis c.b. *V.B. ir R.Ž. v. AB „Panevėžio duona“*, Nr. 3K-3-513/2004.

nekorektiškų, žeminančių konkretų darbuotojų veiksmų atleidimo iš darbo procedūros metu, jeigu dėl tokio neteisėto darbdavio elgesio darbuotojas patyrė didesnių (nei įprastai patiriami atleidžiant iš darbo) emocinių išgyvenimų, nepatogumų, kitokių neigiamų neturtinių padarinių. Tokie padariniai galėtų būti teismo įvertinti kaip sudarantys pagrindą kilti darbdavio atsakomybei už padarytą neturtinę žalą ir tuo atveju, jeigu atleidimas iš darbo yra teisėtas.⁷¹ Žinoma, minėtu atveju atleidimo iš darbo procedūros metu turi būti patirti tokie neigiami išgyvenimai, kurie tiek laiko, tiek masto atžvilgiu esti tokie stiprūs bei intensyvūs, jog būtų pagrindas neturtinės žalos faktui konstatuoti ir piniginiam tokios žalos atlyginimui priteisti.

Darbuotojo diskriminacijai, kaip neturtinės žalos atlyginimo pagrindui, taip pat tenka didelė reikšmė darbo teisiniuose santykiuose. Diskriminacijos definicija pateikta Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme - tai tiesioginė ar netiesioginė diskriminacija, priekabiavimas, nurodymas diskriminuoti dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu. Toks apibrėžimas leidžia išskirti dvi diskriminacijos formas: *tiesioginę bei netiesioginę*. Europos Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodų sąlygų taikymo asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės kilmės principą bei Europos Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodų sąlygų taikymo užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus pirmą kartą įtvirtino diskriminacijos sąvoką. Tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos sąvokas plėtojo ir Europos Teisingumo Teismas (toliau - ETT) bylose dėl laisvo darbuotojų judėjimo, diskriminacijos dėl tautybės ir diskriminacijos lyčių lygybės darbe pagrindais. Tiesioginė diskriminacija būna tada, kai dėl rasinės ar tautinės kilmės, religijos ar įsitikinimų, negalios, amžiaus ar lytinės orientacijos su vienu žmogumi elgiamasi ne taip palankiai, negu su kitu tokioje pačioje situacijoje. Tuo tarpu netiesioginė diskriminacija būna tada, kai iš pažiūros neutrali sąlyga, kriterijus ar praktinė veikla stato žmones į nepalankią padėtį dėl rasinės ar tautinės kilmės, religijos ar įsitikinimų, negalios, amžiaus ar lytinės orientacijos, išskyrus tuos atvejus, kai tokią praktiką pateisina įstatymu pagrįsti tikslai. Pavyzdžiui, šiuo metu itin aktualiame pabėgėlių integracijos Lietuvos darbo rinkoje kontekste, tai galėtų būti darbdavio reikalavimas statybų bendrovėje dėvėti šalmus. Toks reikalavimas galėtų diskriminuoti darbuotojus, išpažįstančius induizmą, kuriems draudžiama dėvėti galvos apdangalą, tačiau šiuo atveju

⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 28 d. nutartis c.b. A.V. v. VŠĮ Vilniaus miesto universitetinė ligoninė, Nr. 3K-3-165/2011.

yra pateisinamas tikslas užtikrinti saugą darbe, todėl tikslo būtų siekiama proporcingomis ir būtinomis priemonėmis.

Bet kokia diskriminacijos apraiška darbo santykiuose privalo turėti pagrindą – aplinkybę ar savybę dėl kurios darbuotojas yra diskriminuojamas (nustatomas vienas iš DK 2 straipsnio 1 dalies 4 punkto pagrindų, pavyzdžiui, lytis, rasė). Taip pat būtina atsižvelgti į diskriminacijos sritį - kokiuose santykiuose taikomi diskriminacijos draudimai. Pabrėžtina, kad be srities ir pagrindo reikia įrodyti, kad vieno asmens traktavimas yra ar buvo mažiau palankus, nei kito asmens, panašioje situacijoje ar panašiomis aplinkybėmis, vien tik dėl to, kad pirmasis asmuo yra tam tikros rasės, etninės kilmės, tam tikro amžiaus, lytinės orientacijos arba turi kitas savybes, esančias diskriminacijos pagrindų. Pavyzdžiui, LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, nagrinėdama 2011 m. vasario 21 d. ginčą civilinėje byloje Nr. 3K-3-66/2011 nustatė, kad ieškovės, ilgą laiką sąžiningai dirbusios atsakovo įmonėje, netikėtai buvo verčiamos nutraukti darbo teisinius santykius, pažeidžiant įstatymus ir nepalankiomis sąlygomis, jos buvo diskriminuojamos prieš kitus darbuotojus, buvo verčiamos du kartus per dieną registruotis įmonės teritorijoje tam nustatytu laiku, o pavėlavus išeiti, buvo fiksuojamas darbo vidaus taisyklių pažeidimas ir skiriamos drausminės nuobaudos. Tai tęsėsi ilgą laiką tarpą, ieškovės dėl to stipriai išgyveno, pablogėjo jų sveikata, buvo reikalinga psichologinė bei gydytojų pagalba, todėl teisėjų kolegija priteisė ieškovėms iš atsakovo kiekvienai po 1448,10 Eur (5 000 Lt) neturtinei žalai atlyginti. Taigi, turi būti lyginamos kaip galima artimesnės situacijos. Tokiam aiškinimui pirmasis gaires nubrėžė ETT, konstatuodamas, kad diskriminacijos bylose turi būti lyginamos kiek galima panašesnės situacijos, t.y. taikomos mažiau palankios sąlygos, negu panašiomis aplinkybėmis yra, buvo ar būtų taikomos kitam asmeniui.⁷² Reikalavimas palyginti su kitu asmeniu kiek galima panašesnėje situacijoje apima ne tik faktiškai egzistuojančių situacijų lyginimą, bet ir galimybę tokias situacijas lyginti hipotetiškai. Hipotetinio (numanomo, spėjamo) palyginimo galimybė pirmą kartą buvo įtvirtinta jau minėtose 2000/43/EB ir 2000/78/EB direktyvose. Ši nauja koncepcija svarbi tuo, kad gali būti panaudota kaip priemonė palengvinti diskriminaciją patiriančių asmenų įrodinėjimo galimybes, kadangi diskriminacija pasižymi dideliu latentškumu.⁷³ Šis palyginimo metodas yra labai efektyvus vertinant situacijas, kai konkretus palyginimas yra negalimas, pavyzdžiui, kai

⁷² Europos Teisingumo Teismo 1993 m. lapkričio 9 d. sprendimas byloje *Birds Eye Walls Ltd. v. Friedel M. Roberts*, Nr. C-132/92.

⁷³ DAVULIS, T. *Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 276.

diskriminuojamos nėščios moterys, taip pat tokiais atvejais, kai nepalankų vertinimą patiriančių asmenų grupės kiekybinis rodiklis yra labai mažas ir palyginimas nėra įmanomas.⁷⁴ Pabrėžiama, kad diskriminacija nebūtų laikoma situacija, jei kitas darbuotojas gautų didesnę atlyginimą už tai, kad geriau vykdė savo pareigas. Tik turint pagrindą, sritį bei palyginamąją situaciją galima teigti, kad diskriminacija buvo, jei dėl to buvo apribotos teisės ar nesuteikta pirmenybė (kai asmuo turėjo tokią privilegiją). Civilinėje byloje 3K-3-37-706/2015 m. dėl neteisėto atleidimo iš darbo LAT konstatavo, kad vien teisės pažeidimo pripažinimo fakto nepakanka ieškovės pažeistai teisei apginti dėl išgyvenimų ir praradimų, kuriuos darbuotoja (kaip ilgametė aukštos kvalifikacijos specialistė) patyrė pažeidus jos pirmenybės teisę likti darbe bei nepasiūlius jai buvusių laisvų darbo vietų, ir ji turi teisę į neturtinės žalos dėl neteisėto atleidimo atlyginimą. Šioje byloje ieškovei priteista 1000 Eur siekianti neturtinė žala.⁷⁵ Analizuojant Lietuvos teismų praktiką matyti, jog diskriminacijos apraiškų neišvengiama ir valstybės tarnyboje. Pavyzdžiui, 2012 m. gegužės 31 d. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nagrinėjo pareiškėjos M. M. apeliacinį skundą, kuriame minėta pareiškėja nurodė, kad keičiant Valstybinės ne maisto produktų inspekcijos prie Ūkio ministerijos struktūrą buvo nuspręsta panaikinti jos užimamą pareigybę (kosmetikos gaminių ir dujų balionų priežiūros inspektorė) ir pasirinkta iš pareigų atleisti būtent ją, nors neaišku, kokiais kriterijais vadovaujantis tai buvo padaryta. Pareiškėja teigė, kad iš valstybės tarnybos buvo atleista nesilaikant teisės aktų reikalavimų, vadovaujantis subjektyviomis priežastimis ir diskriminuojant ją dėl socialinės padėties ir amžiaus (atleidimo metu pareiškėjai buvo 63,5 metų – vyriausia iš visų Vilniaus skyriaus vyriausiųjų inspektorių), jai nebuvo pasiūlytos kitos pareigos, nors, pareiškėjos teigimu, tokia galimybė buvo. Šioje byloje svarbiausia tai, kad apeliacinės instancijos teismas patvirtino įrodinėjimo naštos perkėlimo diskriminacijos bylose taisyklę – pareiškėjui nurodžius aplinkybes, leidžiančias daryti prielaidą dėl tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos buvimo, preziumuojama, kad tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos, priekabiavimo ar nurodymo diskriminuoti faktas buvo. Skundžiamas asmuo turi įrodyti, kad lygių galimybių principas nebuvo pažeistas. Byloje nustačius, kad pareiškėja neturėjo įstatyme numatytos pirmenybės teisės likti darbe, kai mažinamas darbuotojų skaičius, darbdaviui tenka diskrecijos teisė pasirinkti darbuotoją, su kuriuo tarnybos santykiai bus tęsiami.

⁷⁴ GUMBREVIČIŪTĖ-KUZMINSKIENĖ, D. *Tiesioginės diskriminacijos samprata pagal rasių lygybės, užimtumo lygybės ir lyčių lygybės direktyvas*. Socialinių mokslų studijos, 2010, 3(7), p. 337-338.

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 13 d. nutartis c.b. L.B. v. VĮ Ignalinos atominė elektrinė, Nr. 3K-3-37-706/2015.

Tačiau teismo teigimu, ši diskrecijos teisė neturi būti aiškinama kaip absoliučiai nemotyvuotas ir niekuo nesaistomas pasirinkimas. Nagrinėtoje byloje teismas pažymėjo, kad pareiškėjos nurodytos diskriminacijos dėl amžiaus aplinkybės vertintinos kaip netiesioginės diskriminacijos fakto nurodymas, kai, remiantis iš esmės neutraliais kriterijais (pareigybės panaikinimas, profesinės kvalifikacijos reikalavimų nustatymas ir pan.), vyresnio amžiaus asmuo atsiduria nepalankesnėje padėtyje palyginus su kitais tokioje pačioje padėtyje esančiais asmenimis.⁷⁶ ESTT formuojamoje praktikoje pažymima, jog priteisiant neturtinės žalos dydį turi būti išlaikomas proporcingumo principas ir turi būti pritaikyta diskriminaciją atlikusiam asmeniui efektyvi, veiksminga ir nuo diskriminacijos atgrasanti sankcija.⁷⁷ Šią nuostatą savo sprendimuose pabrėžia ir LAT, nurodydamas, kad sprendžiant dėl neturtinės žalos atlyginimo dydžio, būtina atsižvelgti į darbuotojui priteistinas su darbo santykiais susijusias išmokas tam, kad nebūtų pažeistas proporcingumo principas.⁷⁸ Anot Tomo Davulio, nors pareiga reikalauti atlyginti neturtinę žalą *expressis verbis* suteikiama tik darbuotojams, tačiau šios normos taikymo sritis turi būti išplečiama ir asmenų, kurie *de iure* tik siekia tapti darbuotojais atžvilgiu. Tokiu atveju darbdavys teismo turi būti įpareigotas pripažinti pažeistą diskriminuojamo darbuotojo teisę (DK 36 straipsnio 2 dalies 1 punktas) ir / arba atlyginti diskriminaciją patyrusiam darbuotojui žalą, taip pat ir neturtinę (DK 250 straipsnis).⁷⁹ Šiam požiūriui pritaria dėl kelių priežasčių: visų pirma, įsidarbinimo procesas yra galimas darbo teisnių santykių pradžios momentas, todėl darbdavys jau nuo šio momento turi asmeniui, siekiančiam tapti darbuotoju, rodyti deramą elgesį bei požiūrį į jį, taip užtikrinant pagrindines žmogaus teises ir, antra, tai efektyviausia prevencinio poveikio priemonė, turinti atgrasyti darbdavius nuo piktnaudžiavimo savo teisėmis, kaip ženkliai palankesnėje padėtyje esančių asmenų. Dar griežtesnė praktika formuojama Vokietijos darbo teisėje, kur taikomas principas, jog kandidatuojantis į darbdavio siūlomą darbo vietą asmuo turi teisę per tris mėnesius nuo diskriminacijos pasireiškimo momento kreiptis dėl neturtinės žalos atlyginimo nepaisant to, ar darbdavys tiesiogiai buvo kaltas

⁷⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 31 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-492-1570-12/2012.

⁷⁷ Europos Teisingumo teismo 1978 m. birželio 15 d. sprendimas byloje *Gabrielle Defrenne v Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena*, Nr. 149/77.

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. *L.Š. v. Rumunijos ambasada Lietuvos Respublikoje*, Nr. 3K-3-199/2014.

⁷⁹ DAVULIS, T. *Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 224, 273-274.

dėl diskriminacijos.⁸⁰ LAT savo praktikoje taip pat yra išreiškęs poziciją, jog neturtinė žala gali būti padaroma ir tuo atveju, kai neteisėtai atsisakoma sudaryti darbo sutartį - dar iki to laiko, kai asmuo nėra įgijęs darbuotojo statuso.⁸¹

Dar vienas svarbus pagrindas neturtinei žalai kilti darbo santykiuose yra seksualinis priekabiavimas. Seksualinis priekabiavimas – tai diskriminacijos lyties pagrindu forma, kuri dėl savo paplitimo visoje Europos Sąjungoje ir mažo dėmesio skyrimo Lietuvoje reikalauja atskiro aptarimo. Tiesa, nors LAT praktika yra itin negausi ir prieštaringa šiuo klausimu, tai nereiškia, kad Lietuvos darbo teisiniuose santykiuose šalys nepatiria seksualinio priekabiavimo atvejų. Priešingai, 2014 metų ES Pagrindinių teisių agentūrai atlikus tyrimą dėl smurto prieš moteris paplitimo ES valstybėse narėse,⁸² paaiškėjo stulbinantys rezultatai – seksualinį priekabiavimą bent kartą yra patyrusios 45–55 procentų moterų, o dažniausiai šis diskriminavimas pasitaiko būtent darbe. Nors seksualinį priekabiavimą gali patirti tiek vyrai, tiek moterys, tačiau nuo jo dažniausiai nukentčia būtent pastarosios, t.y. prie jų priekabiauja viršininkai, kolegės ar klientai. Nors seksualinis priekabiavimas yra šiurkštus žmogaus teisių, asmens privatumo, garbės bei orumo pažeidimas ir opi socialinė problema, skūstis dėl šio netinkamo elgesio ir reikalauti neturtinės žalos atlyginimo Lietuvoje moterys vis dar itin vengia. Viena plačiausiai žinomų seksualinio priekabiavimo darbe bylų, nagrinėtų Lietuvoje, yra A. C. prieš Lenkijos Respublikos ambasadą Lietuvoje. Byla pasiekė LAT, o vėliau – ir EŽTT, po kurio sprendimo, procesas Lietuvoje buvo atnaujintas. A. C. kreipėsi į EŽTT dėl teisės į teisingą teismą pažeidimo (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 6 straipsnio 1 dalis) todėl, kad Lietuvos teismai nurodė neturintys jurisdikcijos šioje byloje ir taikė valstybės imuniteto principą. EŽTT pripažino pažeidimą remiantis Konvencijos 6 straipsnio 1 dalimi bei trumpai pasisakė ir dėl seksualinio priekabiavimo. Konstatuota, kad teisminis procesas kilo dėl seksualinio priekabiavimo veiksmų, kaip tai buvo nustačiusi Lietuvos lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, kuriai pareiškėja buvo pateikusi skundą. Tokie veiksmai vargiai gali būti vertinami kaip pažeidžiantys Lenkijos saugumo interesus.⁸³ Manytina, jog tokia nedraši LAT praktika, neturėjimas tvirtos pozicijos seksualinio priekabiavimo bylose bei pačios visuomenės tolerantiškas požiūris į

⁸⁰ ZENKER, I. *Basics of German Labour Law: The Employment Relationship*. Norderstedt: 2014, p. 162.

⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 24 d. nutartis c.b. I.V.U. v. Rokiškio rajono savivaldybės administracija, Nr. 3K-3-633-421/2015.

⁸² *Smurtas prieš moteris. ES masto apklausa. Apibendrinti rezultatai*. Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras, 2014, p. 9-11.

⁸³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą*, Nr. 16657/03, par. 82.

seksualinį priekabiavimą darbe lemia tai, kad tik vienetai tokių bylų pasiekia teismus, o prašomos neturtinės žalos dydis dažniausiai būna simbolinis. Įdomu tai, kad kai kurios Europos Sąjungos šalys savo praktikoje dėl seksualinio priekabiavimo darbe yra nustatčiusios priteistinos minimalios sumos už patirtą neturtinę žalą minimumą. Pavyzdžiui, Belgijoje (atitinkamai nuo bylos aplinkybių) toks nustatytas minimumas yra 650 Eur arba 1 300 Eur, Austrijoje ir Liuksemburge - 1 000 Eur, o kaimyninėje Lenkijoje - ne mažiau nei vienas minimalus mėnesinis atlyginimas.⁸⁴

Vienas iš dažniausiai pasitaikančių atvejų bylose dėl darbdavio atsakomybės už neturtinės žalos padarymą yra dėl sveikatos sužalojimo. Neturtinė žala yra atlyginama visais atvejais, kai ji yra padaryta asmens sveikatai ar dėl gyvybės atėmimo (CK 6.250 straipsnio 2 dalis). Šios kategorijos bylose yra taikoma žalą padariusio asmens kaltės prezumpcija, kurią nuginčyti turi pareigą pats žalą padaręs asmuo.⁸⁵ Asmens sveikata yra ne tik jo paties, bet ir visos visuomenės fizinės, dvasinės ir socialinės gerovės pagrindas. Dėl ypatingos šios vertybės pobūdžio sveikatai padarytos žalos nustatymas ir jos kompensavimas yra specifinis palyginus su įprastos turtinės žalos nustatymu bei atlyginimu. Sveikatos sužalojimu padarytą žalą sunku apibrėžti, o juolab įvertinti pinigais. Žala sveikatai pirmiausia pasireiškia fiziniu ar psichiniu asmens pažeidžiamumu, todėl vertinant tokią žalą neišvengiamai privalu remtis mediciniais, moraliniais ir socialiniais kriterijais. Taip pat būtina atsižvelgti į tai, kiek ir kokių nepatogumų nukentėjusiajam sukėlė ar sukels konkretus sveikatos sužalojimas.

Darbuotojas žalą sveikatai patiria veikdamas darbdavio interesų labui, vykdydamas nurodymus pagal darbdavio nustatytas ir privalomas taisykles. LAT nuomone, laikytina, kad žala sveikatai yra padaryta darbuotojui atliekant darbo pareigas, jeigu ji padaroma: 1) organizacijos teritorijoje (darbo vietoje arba atliekant darbo pareigas ne darbo vietoje); 2) ne organizacijos teritorijoje, bet atliekant darbo pareigas ir jei draudėjas privalėjo sudaryti saugias darbo sąlygas; 3) kitais Nelaimingų atsitikimų darbe tyrimo ir apskaitos nuostatų nurodytais atvejais, jeigu bus įrodyta, kad žala asmens sveikatai ar gyvybei padaryta einant darbo (tarnybines) pareigas.⁸⁶ Esant sutartiniams darbo santykiams, žalos

⁸⁴ NUMHAUSER-HENNING, A. and LAULOM S. *Harassment related to Sex and Sexual Harassment Law in 33 European Countries*. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/your_rights/final_harassment_en.pdf> [žiūrėta 2016-03-15].

⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. rugsėjo 18 d. nutartis c.b. E.K. v. UAB „Baltijos“ laivų statykla, Nr. 3K-3-426/2013.

⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 2 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmenį sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“ ir apžvalga. Teismų praktika, 1997, Nr. 5/6.

atsiradimo riziką galima numatyti, imtis priemonių jos išvengti, o darbdavys yra įpareigotas apsaugoti darbuotojus nuo profesinės rizikos arba kiek įmanoma ją sumažinti.⁸⁷ Kiekvienam darbuotojui turi būti sudarytos tinkamos, saugios ir sveikatai nekenksmingos darbo sąlygos - tai vienas iš pagrindinių darbo santykių teisinio reglamentavimo principų (DK 2 straipsnio 1 dalies 5 punktas). Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas nustato, jog užtikrinti darbuotojų saugą ir sveikatą privalo darbdavys - tai neginčijama jo pareiga. Viešojo intereso prasme darbdavys, organizuodamas darbus, turi maksimaliai stengtis ir visiškai laikytis saugos užtikrinimo reikalavimų. Atsižvelgdamas į įmonės dydį, pavojus darbuotojams, darbdavys steigia įmonėje arba samdo darbuotojų saugos ir sveikatos atestuotą tarnybą, arba šias funkcijas atlieka pats. Realus nurodyto principo įgyvendinimas užtikrinamas nustatant pagrindinius teisinius darbuotojų saugos ir sveikatos (darbo aplinkos, darbo vietų, darbų organizavimo) reikalavimus, darbdavio pareigą garantuoti darbuotojų saugą ir sveikatą, šios pareigos įgyvendinimo kontrolę bei atsakomybę už jos pažeidimą. Tai, kad padarius žalą sveikatai yra padaroma ir neturtinė žala, pripažįstama ir pasaulyje. Vienas reikšmingiausių to įrodymas - rekomendacija valstybėms, Europos Tarybos narėms, savo įstatymuose numatyti teisę į neturtinės žalos atlyginimą, kai padaroma žala sveikatai, nustatyta Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. kovo 15 d. rezoliucijoje Nr. (75) 7 „Dėl žalos, padarytos kūno sužalojimo ar mirtimi, atlyginimo”.⁸⁸ Šios rezoliucijos ypatinga reikšmė pasižymi tuo, jog kiti Europos Sąjungos teisės aktai bendros žalos darbuotojo sveikatai atlyginimo sistemos valstybėms narėms nenustato, o juk kiekvieno asmens sveikata yra unikali vertybė.

Darbuotojo sveikata gali būti sutrikdyta labai įvairiai: jis gali būti suluošinamas, susirgti profesine liga ar net ištikti mirtis. Tokios darbuotojui padarytos žalos atlyginimas ilgą laiką buvo nagrinėjamas tik siejant jos atlyginimą su kaltojo asmens atsakomybe, tačiau dėl darbuotojo sužalojimo atsiradusi žala gali būti atlyginama ir kitais būdais. Teisės teorijoje yra žinomi keli darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo būdai: materialinė kaltojo asmens atsakomybė, draudimas pagal civilinę teisę, žalos atlyginimas iš valstybės biudžeto, žalos atlyginimas iš specialių valstybės finansinio fondo (pavyzdžiui, socialinis draudimas), mokesčių lengvatos žalą patyrusiems asmenims.⁸⁹

⁸⁷ VERIKAS, A. *Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema*. Jurisprudencija, 2006, Nr. 11(89), p. 63-69.

⁸⁸ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. kovo 15 d. rezoliucija Nr. (75) 7 „Dėl žalos, padarytos kūno sužalojimo ar mirtimi, atlyginimo”.

⁸⁹ MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius, 1995, p. 77.

1999 m. gruodžio 23 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas (toliau - Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas), kuris įsigaliojo 2000 m. sausio 1 d. ir šiandien yra pagrindinis teisės aktas, reguliuojantis darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą. Atkreiptinas dėmesys, jog aptariant visiško žalos atlyginimo įgyvendinimo principą, diskusijas kelia minėto įstatymo bei CK 6.283, 6.284 straipsnių taikymas. CK 6.283 straipsnio 4 dalyje nurodyta, jog straipsnis taikomas tik tais atvejais, kai nukentėjęs asmuo nėra apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu įstatymų nustatyta tvarka. Analogiška nuostata įtvirtinta ir 6.284 straipsnio 4 dalyje, tad lingvistiškai analizuojant normas matyti, kad aptariamai CK straipsniai yra taikomi, jeigu negalima taikyti Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo,⁹⁰ o jis nenumato neturtinės žalos atlyginimo apdraustajam (kompensuoja tik turtinius praradimus). Vadinasi, jei asmuo yra apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, tai jis netenka teisės reikalauti žalos atlyginimo pagal CK nuostatas. Šia susidariusia situacija praktikoje dažnai bando pasinaudoti darbdaviai, kurie bylos nagrinėjimo metu remiasi šiomis nuostatomis, ginčydami neturtinės žalos atlyginimą, o teismai klaidingai atmeta ieškinius dėl neturtinės žalos atlyginimo (kaip nepagrįstus). LAT yra pažymėjęs ir tai, jog nors Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas galimybės kompensuoti nukentėjusiajam jo patirtą neturtinę žalą nenumato, bet kai kurių moralinės žalos atlyginimui būdingų aspektų galima įžvelgti laidojimo pašalpos reglamentavime, o kartu ir pačiame žalos atlyginimo būde, nes kompensuojama asmeninio pobūdžio žala.⁹¹ Tai, jog Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme nėra pateiktas detalesnis neturtinės žalos reglamentavimas, lemia šios rūšies socialinio draudimo specifika: nelaimingų atsitikimų darbe socialinis draudimas yra skirtas kompensuoti tik dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos prarastas pajamas šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims.⁹² Vis dėlto manytina, kad ir tuo atveju, kai nukentėjusysis buvo apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, jam turi būti

⁹⁰ MIKELĖNAS, V. et al *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. p. 394.

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 5 d. nutartis c.b. S.B. v. UAB „If draudimas“, Nr. 3K-3-2/2005.

⁹² VERIKAS, A. *Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema*. Jurisprudencija, 2006, Nr. 11(89), p. 63-69.

atlyginama neturtinė žala.⁹³ Šią poziciją grindžia ir pats LAT vėlesnėje savo praktikoje konstatavęs, jog vadovaujantis CK 6.250 straipsnio 2 dalimi neturtinė žala atlyginama visais įstatymų nustatytais atvejais, kai ji yra padaryta asmens sveikatai (jeigu asmuo buvo suluošintas arba kitaip buvo sužalota jo sveikata), nepriklausomai nuo to, kad žala padaryta ne dėl nusikaltimo ir kad nukentėjęs asmuo buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka.⁹⁴

Apibendrinant, galima teigti, jog sveikata, kaip asmens fizinė ir dvasinė būseną, yra viena fundamentaliausių žmogaus neturtinių vertybių, užtikrinanti visuomeninį saugumą, o darbdavys turi neginčijamą pareigą užtikrinti darbuotojui saugias ir sveikas darbo sąlygas. Todėl nenuostabu, kad teismų praktikoje dažniausiai ginčai kyla ir didžiausios žalos atlyginimo reikalavimo sumos dėl neturtinės žalos atlyginimo pasireiškia būtent darbuotojams, nukentėjusiems dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo, esant darbdavio kaltei. Tačiau būtina pabrėžti ir tai, kad sveikatos sužalojimas *ex facto* nereiškia ir neturtinės žalos padarymo, t.y. neturtinės žalos atlyginimui už neturtinių vertybių pažeidimą būtina nustatyti visas civilinės atsakomybės sąlygas.

2.2 Darbuotojo atsakomybė už padarytą neturtinę žalą

Darbo santykiai yra grįsti atsakomybės ryšiu tiek iš darbdavio, tiek iš darbuotojo pusės. Ir nors, nagrinėjant teismų praktiką dėl neturtinės žalos atlyginimo darbo teisėje, dažniausiai pasitaikantys atvejai apima darbdavio atsakomybę dėl darbuotojui padarytos neturtinės žalos, negalima nepaminėti situacijų, kuomet kyla darbuotojo atsakomybė už darbdaviui padarytą neturtinę žalą. Darbuotojo atsakomybės instituto įtvirtinimas dėl žalos, kilusios pažeidžiant tam tikras darbdavio neturtines vertybes, yra ypatingai reikšmingas, nes įtvirtina abiejų darbo santykių šalių lygiateisiškumo principą. Atsižvelgiant į DK 16 straipsnį, darbdavio statusas gali būti dvejopas: fizinis arba juridinis asmuo. Darbdaviui fiziniam asmeniui padarytai neturtinei žalai atlyginti taikomos tokios pačios taisyklės kaip ir jau aptartos darbuotojui padarytos neturtinės žalos atveju, tik, žinoma skiriasi žalos atsiradimo pagrindas - dėl darbuotojo darbo pareigų pažeidimo atsiranda neturtinė žala darbdaviui. Minėta žala darbdaviui - fiziniam

⁹³ BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 260.

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis c.b. N.C. v. UAB „Club & Company”, Nr. 3K-3-1049/2003.

asmeniui - gali būti padaroma, kai darbuotojas tyčia neatlieka ar netinkamai atlieka savo pareigas, pavyzdžiui, gavęs nurodymą atlikti darbą skubiai, tyčia dirba lėtai, neskubėdamas, ir sukelia darbdaviui išgyvenimų dėl įsipareigojimų tretiesiems asmenims neįvykdymo.⁹⁵

Neturtinės žalos atlyginimo klausimas darbdaviui kaip juridiniam asmeniui, turi tam tikrą specifiką, nulemtą to, jog juridiniai asmenys yra išvestiniai civilinės teisės subjektai, negalintys turėti tokių, tik fiziniams asmenims būdingų, savybių kaip lytis, amžius bei giminytė (CK 2.74 straipsnio 1 dalis). Šios savybės yra ypatingai svarbios sprendžiant neturtinės žalos atlyginimo klausimą, nes didžioji dalis pažeidžiamų neturtinių vertybių (pavyzdžiui, gyvybė, sveikata, kūno neliečiamybė, orumas, garbė, žmogaus privatus gyvenimas) yra tiesiogiai susijusios su jomis, todėl nenuostabu, jog teisės doktrinoje dažnai pasitaiko nuomonių, jog juridinis asmuo negali nei patirti, nei tuo labiau reikalauti neturtinės žalos atlyginimo. Pavyzdžiui, Rusijos Federacijos darbo kodeksas galimybės darbdaviui reikalauti neturtinės žalos atlyginimo išvis nenumato. Ši nuostata Rusijos teisės teorijoje grindžiama tuo, kad juridinio asmens verslo reputacija negali būti prilyginama moralinei žalai, o patirtus finansinius pažeidimus dėl pablogėjusios reputacijos minėtas asmuo gali ginti reikalaudamas tik turtinės žalos atlyginimo.⁹⁶ Manytina, jog tokia praktika nėra visai teisinga, nes juridinio asmens teisės reikalauti atlyginti neturtinę žalą priešpriešinimas jo prigimčiai ar net sutapatinimas su turtine žala kaip vieninteliu skriaudos kriterijumi, paneigia juridinio asmens teisę į gerą vardą. Ši teisė (kaip neturtinė vertybė) turėtų priklausyti darbdaviui - juridiniam asmeniui - lygiai taip pat, kaip fiziniams asmenims priklausanti teisė į garbę ir orumą, nes sėkminga juridinio asmens veikla yra tiesiogiai priklausoma nuo teigiamo vertinimo ir požiūrio į jį visuomenėje, verslo aplinkoje. Pažymėtina, jog reputacijos pažeidimas gal ir ne visais atvejais paveiks įmonės pajamas, bet gali lemti jos padėtį atitinkamoje verslo srityje bei netiesiogiai paveikti įmonės ūkinę veiklą ateityje.⁹⁷ Tokia praktika palaikoma Vengrijos darbo teisėje, nors tiesiogiai to nenumatant įstatyme, bet teismų praktikoje bei teisės teorijoje pripažįstant, jog darbdavys, kaip juridinis asmuo, gali patirti neturtinę žalą,

⁹⁵ BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 267.

⁹⁶ FELDBRUGGE, F.J.M. *Private and Civil Law in the Russian Federation*. Edited by William Simons. Leiden-Boston: 2009, p. 232-238.

⁹⁷ MIKELĖNIENĖ, D., MIKELĖNAS, V. *Neturtinės žalos kompensavimas*. Justitia, 1998, Nr. 2, p. 6-8.

pavyzdžiui, dėl darbuotojo skelbiamos melagingos informacijos apie darbdavį.⁹⁸ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau - Konvencija) taip pat įtvirtina, jog juridinio asmens dalykinė reputacija dėl savo ekonominės vertės gali būti saugoma ir ginama kaip turtas, nes tai yra vertybė, saugotina pagal Konvencijos 1 protokolo 1 straipsnį (nuosavybės apsauga),⁹⁹ todėl juridinis asmuo turi teisę reikalauti teismine tvarka paneigti darbuotojo paskleistus duomenis, žeminančius jo garbę ir orumą bei neatitinkančius tikrovės, taip pat atlyginti tokių duomenų paskleidimu jam padarytą turtinę ir neturtinę žalą.

LAT praktika dėl neturtinės žalos atlyginimo juridiniam asmeniui kol kas nėra itin gausi. Vienoje iš savo nutarčių, pagal UAB „Simon Louwers International Transport“ skundą, teismas išaiškino, jog CK 6.250 straipsnio 1 dalyje nurodyti neturtinės žalos požymiai daugiausia taikytini tik fiziniam asmeniui (fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija), tačiau tai nepaneigia neturtinės žalos juridiniam asmeniui atsiradimo galimybės, kuri dažniausiai pasireiškia reputacijos pablogėjimu, juridinio asmens pažeminimu, jo socialinių santykių sumažėjimu ir kita.¹⁰⁰ Dalykinė reputacija yra juridinio asmens neturtinė teisė, suprantama kaip jo geras vardas, teigiamas vertinimas ir požiūris visuomenėje, verslo aplinkoje. Šios teisės apsauga įtvirtinta CK 2.24 straipsnyje: vadovaujantis šio straipsnio 8 dalies norma, pažeista juridinio asmens dalykinė reputacija ginama laikantis tų pačių taisyklių, kuriomis vadovaujama ginant fizinio asmens garbę ir orumą. Pagal kasacinio teismo praktiką, ginant neturtines vertybes, kurios pažeidžiamos tikrovės neatitinkančių asmens dalykinę reputaciją žeminančių duomenų skleidimu ir neturtinės žalos padarymu, ieškovas turi įrodyti savo materialinį teisinį tinkamumą – kad apie jį yra paskleistos žinios ir kad jam yra padaryta žala. Kasacinio teismo praktikoje taip pat konstatuota, kad civilinėje byloje dėl juridinio asmens pažeistos reputacijos gynimo ieškovas turi įrodyti, jog jo dalykinė reputacija realiai nukentėjo, tapo sumenkinta, atsakovui paskleidus žinias, faktinius duomenis, kurie neatitinka tikrovės, arba jeigu asmens dalykinė reputacija pažeista nuomonės, kritikos ar kitokių subjektyvių įsitikinimų skleidimu, tai turi būti nustatyta, kad subjektyvaus pobūdžio teiginiai nepagrįsti ir neobjektyvūs, o asmuo, juos paskleidęs,

⁹⁸ CAMPBELL, D. *Mergers and Acquisitions in Europe: Selected Issues and Jurisdictions*. Kluwer Law International, 2011, p. 385.

⁹⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Iatridis v. Greece (GC)*, Nr. 31107/96, par. 54.

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 6 d. nutartis c. b. *UAB „Simon Louwerse International Transport“ v. UAB „Dinaka“*, Nr. 3K-3-169/2006.

yra nesąžiningas ir kaltas dėl jų skleidimo.¹⁰¹ Teismų praktikoje yra suformuluotos juridinio asmens gero vardo gynimo sąlygos. Juridinio asmens vardas ginamas, kai nustatoma šių sąlygų visuma:

1. žinių paskleidimo faktas;
2. faktas, kad paskleistos žinios yra apie juridinį asmenį;
3. faktas, jog paskleistos žinios pažeidžia juridinio asmens dalykinę reputaciją;
4. faktas, kad paskleistos žinios neatitinka tikrovės.¹⁰²

Žinių paskleidimo faktas. Paskleistomis laikomos žinios, kurios yra paskelbtos per visuomenės informavimo priemones, elektroninėmis priemonėmis platinamus pranešimus, praneštos vienam ar daugeliui asmenų pokalbio metu, viešuose pasisakymuose, per telegramas, dokumentus, išdėstytos tarnybinėse charakteristikose bei paskelbtos kitu būdu žodine, rašytine ar kita materialia forma.

Faktas, kad paskleistos žinios yra apie juridinį asmenį. Teismas, nagrinėdamas bylą turi nustatyti faktą, ar paskleistos žinios yra apie ieškovą, t.y. apie konkretų juridinį asmenį. Šį faktą įrodinėja ieškovas, tačiau tik tuomet, jeigu jis tiesiogiai nebuvo paminėtas ir iš paskleistų žinių turinio neaišku, ar žinios yra būtent apie jį. Jei iš paskelbtos informacijos turinio yra akivaizdu, kad informacija pateikiama būtent apie juridinį asmenį, šio fakto atskirai įrodinėti nereikia.

Faktas, jog paskleistos žinios pažeidžia juridinio asmens dalykinę reputaciją. Nustatant faktą, ar paskleistos žinios žemina juridinio asmens gerą vardą (reputaciją) turi būti įvertinami keli kriterijai. Vienas iš kriterijų yra tai, kad paskleista informacija turi būti laikytina žiniomis, o ne nuomone. EŽTT požiūriu, siekiant tam tikrus teiginius priskirti konkrečiai kategorijai - faktų konstatavimui (žiniai) ar vertinamiesiems teiginiams (nuomonei) - būtina atsižvelgti į visą bylos aplinkybių kontekstą: teiginių formuluotes, jų pateikimo aplinkybes, formą ir būdą, ar pateiktas realios situacijos vertinimas, ar nuomonės pareiškimas be jokio faktinio pagrindo, ar vyko gyva diskusija, visuomeninė akcija, kurioms neabejotinai būdingas didesnis emocionalumo laipsnis, ar informacija pateikta, pavyzdžiui, mokslinio pobūdžio straipsnyje, ir kt. Skirtingai negu faktiniai, vertinamieji (nuomonės) teiginiai negali būti įrodomi, tačiau jiems taip pat neturi trūkti faktinio pagrindo. Kai teiginiai yra vertinamojo pobūdžio, apribojimo proporcingumas gali priklausyti nuo to, ar egzistuoja pakankama faktinė bazė ginčijamam

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 13 d. nutartis c.b. UAB „TEO LT“ v. „Tele-3“, Nr. 3K-3-32/2012.

¹⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 12 d. nutartis c.b. UAB „Rožių alėja“ v. UAB „Respublikos leidiniai“, Nr. 3K-3-1077/2003.

teiginiui pagrįsti, nes vertinamojo pobūdžio teiginys, neturintis jokio faktinio pagrindo, gali peržengti leistinas ribas.¹⁰³ Žinių ir nuomonės atribojimas yra būtinas, nes teisės pagal CK ginamos tik žinių paskelbimo atveju. Žinia laikoma informacija apie faktus ir jų duomenis, t.y. reiškinius, dalykus, veiksmus, įvykius, grindžiamus tiesa, kurią galima užtikrinti patikrinimo bei įrodymo priemonėmis. Teismas, atribodamas žinių nuo nuomonės, turi analizuoti visą informacijos pateikimo kontekstą, aplinkybes, sakinių konstrukciją ir pan., ištirti ir įvertinti visas konkrečios bylos aplinkybes. Pagal kitą kriterijų, žeminančiomis yra laikomos tik tikrovės neatitinkančios žinios, kurios įstatymo, moralės, paprotinių normų laikymosi požiūriu pažeidžia gerą vardą. Tai turi būti klaidinga ir diskredituojanti informacija, kurioje teigiama apie asmens (taip pat ir juridiniam asmeniui atstovaujančių asmenų) padarytą teisės, moralės ar paprotinių normų pažeidimą, negarbingą elgesį, nesąžiningą visuomeninę, gamybinę - ūkinę, komercinę veiklą ir panašiai. Paskleistų žinių dalykinę reputaciją žeminantis pobūdis gali pasireikšti juridinio asmens finansinės padėties pablogėjimu, pelno sumažėjimu ateityje, bendradarbiavimo su partneriais bei klientais sunkumais, kitomis neigiamomis pasekmėmis. Jei darbdavio klientai ar partneriai suabejoja juridinio asmens patikimumu, išsako savo nuogąstavimus ir abejones dėl tolesnio bendradarbiavimo, ir tai turi įtakos juridinio asmens veiklai, tokiu atveju galėtų būti pripažintas dalykinės reputacijos pažeminimo faktas. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 3K-3-676 2013 m. LAT pasisakė, jog nors ir buvęs ieškovo UAB „Lintera“ darbuotojas L. G. vienam iš darbdavio klientų pateikė tam tikros neigiamos informacijos apie ieškovo veiklą ir ketinimus (kad bendrovėje nėra vadybininko, prekiaujančio įrankiais Vilniaus filiale, kad vienas iš partnerių nori nutraukti sutartį, ketinama vieną firmą pakeisti kita ir pan.), tačiau darbdavys UAB „Lintera“ neįrodė, kad dėl to suprastėjo jo dalykinė reputacija, nes klientas, kuriam nurodyta informacija pateikta, neatsisakė toliau bendradarbiauti. Tokią praktiką dėl dalykinės reputacijos pažeidimų bei neturtinės žalos atlyginimo pabrėžia ir EŽTT - analizuojama, ar dėl paskleistų teiginių juridinis asmuo faktiškai patyrė kažkokių finansinių nuostolių (ar žymiai sumažėjo įmonės pardavimai), kokių mastu išplito neigiama informacija, ar jos pobūdis buvo itin neigiamas ir pan. Pavyzdžiui, byloje *Steel and Morris* pateiktas bendrasis principas, kad žalos atlyginimas dėl difamacijos turi turėti pagrįstą proporcingumo ryšį su pakenkimu reputacijai. EŽTT, analizuodamas iš pareiškėjų įmonei priteisto žalos atlyginimo proporcingumo aspektą, nors ir pažymėjo,

¹⁰³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. liepos 12 d. sprendimas byloje *Diena et Ozoliņš c. Lettonie, Requête* Nr. 16657/03, par. 82.

kad lankstinukuose buvo tikrovės neatitinkančių rimtų tvirtinimų, tačiau ieškovai buvo dideli ir galingi korporatyviniai asmenys, be to, remiantis Anglijos teisės principais, jie neprivalėjo ir neįrodė, jog faktiškai patyrė kokių nors finansinių nuostolių dėl kelių tūkstančių lankstinukų išleidimo, todėl nusprendė, kad iš pareiškėjų (kuklias pajamas turinčių asmenų) priteistas žalos atlyginimas buvo neproporcingas. *Hertel* sprendime atkreiptas dėmesys į tai, kad pareiškėjo (mokslininko) teiginiai dėl mikrobangų krosnelių poveikio galėjo turėti neigiamą įtaką krosnelių pardavimams Šveicarijoje, nes žurnalas, kuriame išspausdintas straipsnis, turėjo gana didelę apyvartą.¹⁰⁴ Kita vertus, aptariamo periodinio leidinio turinys nebuvo bendro pobūdžio, tiekiamas prenumeratos būdu ir sprendė su aplinkosauga ir sveikatos apsauga susijusias problemas, todėl, tikėtina, šio leidinio skaitytojas pasižymėjo specifiškumu ir straipsnio idėjų poveikis skaitytojui turėjo būti ribotas. Be kita ko, EŽTT atskirai pažymėjo ir tai, kad konkrečioje byloje nebuvo teigiama, jog atitinkama publikacija turėjo žymų poveikį krosnelių pardavimams ar sukėlė realios žalos Šveicarijos pramonininkų ir buities elektros prietaisų tiekėjų asociacijos nariams. Tai rodo, jog grindžiant reikalavimą priteisti neturtinės žalos atlyginimą iš darbuotojo dėl dalykinės reputacijos pabloginimo ne visada yra pakankamas vien darbuotojo pakenkimo darbdaviui faktas - kiekvienu konkrečiu atveju privalo būti įvertintas paskleistos melagingos informacijos mastas, poveikis bei realiai patirta žala.

Faktas, kad paskleistos žinios neatitinka tikrovės. Laikomasis nuostatos, kad žinios neatitinka tikrovės, kai paskleisti duomenys yra melagingi, pramanyti, išgalvoti, t.y. iš tikrųjų tokių faktų ir aplinkybių nebuvo arba būta kitokių. Atitiktis tikrovei vertinama dviem aspektais: 1) ar teisingas pranešimas apie faktus; 2) ar adekvačiai bei teisingai vertinami įvykę faktai. Paskleisti duomenys neatitinka tikrovės, jeigu faktai tikrovėje neegzistavo, įvykiai klostėsi ne taip, kaip nurodoma, asmens poelgiai vertinami neadekvačiai įvykusiems faktams. Pažymėtina, jog CK 2.24 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta paskleistų duomenų neatitikties tikrovei prezumpcija - pareiga įrodyti paskleistų duomenų tikrumą (aplinkybę, kad paskleisti duomenys atitinka tikrovę) tenka duomenis paskleidusiam asmeniui.

Neturtinė žala darbdaviui juridiniam asmeniui gali būti padaroma ne tik dėl tikrovės neatitinkančių ir dalykinę reputaciją pažeidžiančių žinių paskleidimo. Anot Tomo Bagdanskio, darbuotojas gali padaryti neturtinę žalą darbdaviui netinkamai atlikdamas savo pareigas ir taip gadindamas darbdavio gerą vardą, įvaizdį trečiųjų asmenų akyse,

¹⁰⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. rugpjūčio 25 d. sprendimas byloje *Hertel v. Switzerland*, Nr. 25181/94.

pavyzdžiui, kai siekdamas pakenkti darbdaviui netinkamai atlieka pareigas tyčia, taip pat dėl neatsargumo ar dėl netinkamos kvalifikacijos. Žinoma, jei žala yra padaroma dėl blogos darbuotojo kvalifikacijos, o darbdavys apie tai žinojo ir vis tiek leido jam dirbti, tai toks darbuotojas už žalą neatsako.¹⁰⁵ Pavyzdžiui, 2011 m. kovo 15 d. nagrinėtoje civilinėje byloje pagal darbuotojo A. K. ieškinį atsakovui UAB „Ratas“, LAT konstatavo, kad darbdavys priimdamas į apsaugos darbuotojo pareigas asmenį, neturintį tam reikiamos kvalifikacijos bei pasirengimo, veikė savo rizika, nors kaip apdairus ir rūpestingas verslininkas, turėjo galimybę jam priklausančiame naktiniame klube lankytojų saugumo užtikrinimui sudaryti sutartį su subjektu, turinčiu teisę tokias paslaugas teikti bei prižiūrėti, jog nebūtų viršijami darbuotojo įgaliojimai.¹⁰⁶ Taigi, neturtinės žalos atlyginimo reikalavimo iš darbuotojo darbdavys tokioje situacijoje pagrįstai netenka.

Pabrėžtina, jog DK 248 straipsnyje įtvirtinta norma, leidžianti darbdaviui darbuotojo padarytą ir jo gera valia šalių susitarimu natūra ar pinigais neatlygintą žalą, neviršijančią jo vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio, išskaityti iš darbuotojui priklausančio darbo užmokesčio darbdavio rašytiniu nurodymu, nėra taikoma neturtinės žalos padarymo atveju. Šiuo atveju, vadovaujantis nuostata, kad neturtinės žalos dydį kiekvienu atveju nustato teismas, konstatuotina, jog darbdavys neturi teisės pats nustatyti neturtinės žalos dydžio ir, tuo labiau, jo išskaityti iš darbuotojo darbo užmokesčio. Darbdavys be teisės reikalauti atlyginti neturtinę žalą, gali reikalauti teismo tvarka atlyginti ir turtinę žalą bei reikalauti paneigti paskleistus garbę ir orumą (dalykinę reputaciją) žeminančius ir tikrovės neatitinkančius duomenis, jei dėl šių duomenų paskleidimo buvo padaryta žala. Reikalavimą atlyginti neturtinę žalą nagrinėja teismas, nepaisydamas fakto, jog tokie duomenys jau buvo paneigti juos paskleidusio asmens bei ar jau atlyginta turtinė žala.¹⁰⁷

Apibendrinant tiek EŽTT, tiek LAT praktiką bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo juridiniam asmeniui galima teigti, jog nors tokia galimybė darbdaviui ginti savo pažeistą dalykinę reputaciją (kaip neturtinę teisę) egzistuoja, tačiau praktikoje yra labai sunkiai įgyvendinama dėl griežto požiūrio į darbdavį, todėl dažniausiai žalą padaręs asmuo atsako

¹⁰⁵ BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 273.

¹⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarti civilinėje byloje c.b. A.K. v. UAB „Ratas“, Nr. 3K-3-114/2011.

¹⁰⁷ BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 269-270.

tik dėl padarytos turtinės žalos. Manytina, kad toks teismų požiūris yra pateisinamas, nes darbuotojas (kaip fizinis asmuo) nėra pajėgus sukelti tokio masto neturtinę žalą darbdaviui, kuris teismų praktikoje pripažįstamas stipresniąja teisinio santykio šalimi (paprastai yra žymiai palankesnėje finansinėje padėtyje, jam taikomi aukštesni atsakomybės standartai tiek organizuojant darbą, tiek didesni reikalavimai kilus darbo ginčui įrodinėjimo procese), todėl iškilę prieštaravimai bylose vis dėlto turi būti aiškinami darbuotojo naudai.

2.3 Neturtinės žalos atlyginimo taikymas: tretieji asmenys

Neturtinės žalos atlyginimas darbo teisiniuose santykiuose ne visada pasireiškia tiesiogiai tarp atsiradusio materialinio santykio pirminių subjektų. Byloje dalyvaujančiais asmenimis gali tapti ir tretieji asmenys, t.y. ne pirminiai ginčo subjektai. Toliau darbe bus aptariamos dvi situacijos, susijusios su trečiaisiais asmenimis: visų pirma, kai minėti asmenys įgauna teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo bei, antra, kai ši žala kyla dėl jų veiksmais padarytų neturtinių vertybių pažeidimų.

Daugelyje Europos šalių teisę į žalos atlyginimą paprastai turi tik asmuo, kuris tiesiogiai nukentėjo nuo neteisėto veiksmo. Galimybė tretiesiems asmenims, dėl jų artimųjų patirto sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo patyrusiems skausmą, nerimą, susirūpinimą, neigiamus dvasinius bei fizinius išgyvenimus, praradusiems gyvenimo džiaugsmą, reikalauti žalos atlyginimo yra gana ribota, todėl siekis įstatymu ar teismų praktika pateisinti tokių asmenų teisę į žalos atlyginimą sukelia nemažai mokslinių diskusijų. Priešinga praktika taikoma singularinės sistemos šalyse, pavyzdžiui, Belgijoje, Prancūzijoje ir kt., kur turtinė ir neturtinė žala nėra išskiriamos bei jau seniai vyrauja praktika priteisti neturtinės žalos atlyginimą artimiesiems nukentėjusiojo sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju. Lietuvos teismų praktika, atlyginant neturtinę žalą tretiesiems asmenims, yra itin negausi ir prieštaringa. Tai suprantama, nes pats neturtinės žalos atlyginimas, kaip visavertis civilinių teisių gynimo būdas, yra įtvirtintas tik naujajame CK. Ši aplinkybė kol kas neleidžia itin plečiamai aiškinti šio civilinio teisių gynimo būdo taikymo tretiesiems asmenims, ypač įvertinus jau seniai tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje taikomą bendrą tradicinę deliktų teisės taisyklę, kad žala atlyginama tik ją patyrusiam asmeniui, bei vis dar paplitusį dogmatinį teisės normų aiškinimą. Vienintelė aiški įstatymo, įtvirtinančio trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą, nuostata reglamentuojama CK 6.284 straipsnyje, nustatančiame, kad fizinio asmens mirties atveju

teisę į žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą, ir kad šie asmenys taip pat turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą.¹⁰⁸ LAT savo praktikoje yra ne kartą pabrėžęs, jog neturtinė žala pagal savo pobūdį yra asmeninė žala, tiesiogiai susijusi su asmeniu. Teisę į šios žalos atlyginimą paprastai turi asmuo, kuris tiesiogiai nukentėjo nuo neteisėtų veiksmų.¹⁰⁹ Kaip jau buvo minėta, pateisinant trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą, susiduriama su civilinės atsakomybės išplėtimu, t.y. neteisėtų veiksmų ir priežastinio ryšio, kaip civilinės atsakomybės sąlygų, nustatymo problema. Sprendžiant, ar tretieji asmenys turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą, turi būti įvertinti ne tik neigiami dvasinius išgyvenimus patyrusių trečiųjų asmenų interesai, bet ir žalą padariusio asmens atsakomybės apimtį lemiantys veiksniai.¹¹⁰ Vadinas, neturtinė žala darbo teisėje tretiesiems asmenims gali būti priteista tik išimtiniais atvejais. Tokią išvadą patvirtina ir 1975 m. kovo 15 d. Europos Tarybos komiteto priimta rezoliucija Nr. (75)7, kurioje nurodyta, jog tėvai ir sutuoktinis teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi tik patyrę ypač stiprius išgyvenimus, susijusius su nukentėjusiojo sužalojimu (13 punktas), o nukentėjusiajam mirus teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi mirusiojo sutuoktinis, vaikai arba tėvai (19 punktas). Įvykus nelaimingam atsitikimui darbe pagal LAT praktiką darbdavys privalo atlyginti neturtinę žalą neatsižvelgdamas į baudžiamosios bylos baigtį ir konkretaus darbuotojo kaltę. Ši žala atlyginama netgi žuvusiojo dėl nelaimingo atsitikimo darbe įpėdiniui.¹¹¹ Kad reikalavimas atlyginti neturtinę žalą yra paveldimas, konstatavo ir Konstitucinis Teismas, pabrėždamas, kad šis principas yra neatsiejamas nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo: įstatymais turi būti sudarytos visos reikiamos teisinės prielaidos padarytą žalą atlyginti teisingai.¹¹² Tačiau, kaip minėta, Lietuvos teismų praktika dėl neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims vis dar yra gan prieštaringa. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Kauno apygardos teismas atmetė ieškovų, kurių motina P. M., įvykus nelaimingam

¹⁰⁸ CIRTAUTIENĖ, S., *Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę*. Jurisprudencija, 2007, 2(92), p. 85.

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 14 d. nutartis Nr. 2K-321/2009.

¹¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. *Zdanys v. VŠĮ „Marijampolės ligoninė“*, Nr. 3K-7-255/2005.

¹¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 11 d. nutartis c.b. *I. T., R. T., M. T. ir A. T. v. UAB „Plungės lagūna“ ir AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-27/2007.

¹¹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas *„Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“*.

atsitikimui darbe, mirė apsinuodijusi smalkėmis, ieškinį dėl 23 169, 60 Eur (80 000 Lt) neturtinės žalos atlyginimo. Teismas sprendime nurodė, kad ieškovai yra pilnamečiai suaugę žuvusiosios vaikai, turintys atskiras šeimas, motinos mirties dieną nebuvo jos išlaikomi ir neturėjo teisės gauti išlaikymą, todėl pagal CK 6.284 straipsnį neturi teisės į neturtinės žalos atlyginimą, nes įstatymas nenustato darbingų vaikų teisės į neturtinės žalos atlyginimą dėl nelaimingo atsitikimo darbe žuvus tėvams.¹¹³ Griežtu požiūriu į neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims pasižymi ir Vokietijos teisė, kuri iš principo nepripažįsta trečiųjų asmenų teisės į kompensaciją, todėl bendrieji tokio ieškinio standartai yra itin aukšti. Tuo tarpu, Italijos teismai darbo bylose propaguoja gan palankią tretiesiems asmenims, siekiantiems gauti neturtinės žalos atlyginimą, praktiką, kurioje plečiamai aiškinamas ne tik trečiųjų asmenų ratas (pretenduoti į minėtos žalos atlyginimą gali net buvę sutuoktiniai), bet ir vyrauja gan didelės priteistinos neturtinės žalos sumos, pavyzdžiui, vaikams, tėvams, sutuoktiniams bei partneriams nuo 147 000 Eur iki 304 000 Eur.¹¹⁴ Manytina, kad nei per daug griežta Vokietijos, nei per daug liberali Italijos teismų praktika, priteisiant neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims, neturėtų būti sektingas pavyzdys Lietuvos teismams. Pirmuoju atveju, galimybės reikalauti neturtinės žalos atlyginimo apsunkinimas tarsi paneigia ir taip sunkioje psichologinėje padėtyje atsidūrusių trečiųjų asmenų patirtus emocinius išgyvenimus dėl artimųjų mirties ar sunkaus kūno sužalojimo. Antruoju atveju, ne visai tikslingas trečiųjų asmenų rato išplėtimas ir itin didelių neturtinės žalos dydžių priteisimas (nepakankamai sugriežtinus patirtų išgyvenimų įrodinėjimo) būtų galimas tik aukštos ekonomikos plėtros šalyse, kur žalą sukėlę asmenys turėtų realias galimybes atlyginti tokio masto neturtinę žalą. Tačiau būtina pabrėžti, kad bet kuriuo atveju Lietuvos teismų praktikai, bylose dėl neturtinės žalos priteisimo tretiesiems asmenims, reikėtų tapti ne tokiai kontrastingai ir surasti tinkamą priteistinos moralinės žalos atlyginimo vidurkį, atsižvelgiant tiek į žalą padariusių asmenų finansines galimybes, tiek į pažeistos neturtinės teisės pasekmes artimiesiems.

Kitas neturtinės žalos atlyginimo atvejis, įtraukiantis trečiųjų asmenų dalyvavimą, yra netiesioginės civilinės atsakomybės (angl. *vicarious liability*) institutas. Tai tokia civilinė atsakomybė, kai už padarytą žalą atsako ne tiesiogiai žalą padaręs asmuo, bet kitas, už

¹¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 19 d. nutartis c.b. *E. P., V. M. v. AB „Karigė“*, Nr. 2-251-230/2006.

¹¹⁴ WERWIG, U. *Moral Damages - European Legal Comparison*, Bucharest, 2013-03-18. Prieiga per internetą: <<http://www.xprimm.ro/download/cna-2013/Ulrich-WERWIGK.pdf>>; [žiūrėta: 2016-01-05].

žalą padariusį asmenį atsakingas, asmuo. Vienas iš netiesioginės civilinės atsakomybės atvejų, reglamentuojamų teisės aktuose, yra samdančio darbuotojus asmens civilinė atsakomybė už jo darbuotojų kaltais veiksmais padarytą žalą. Samdančiam darbuotojus asmeniui, kaip ir kiekvienam civilinių teisinių santykių dalyviui, galioja bendrojo pobūdžio pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai (CK 6.263 straipsnio 1 dalis). Toks asmuo privalo ne tik pats laikytis įstatymų ir kitų teisės aktų reikalavimų, stengtis nepadaryti kitiems civilinių teisinių santykių dalyviams žalos, bet ir turi kontroliuoti savo darbuotojų elgesį. Samdantis darbuotojus asmuo yra atsakingas už tai, kad jo darbuotojai, atlikdami darbo pareigas, laikytųsi teisės aktų reikalavimų, nepažeistų bendrojo pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai - tokiu būdu nepadariant žalos kitiems asmenims. Netiesioginės atsakomybės taikymo atveju dėl asmeniui padarytos žalos kaltas yra darbuotojas, kuris, šiuo atveju, traukiamas trečiuoju asmeniu (į kurį žalą atlyginęs darbdavys įgyja regresio teisę). Samdančio darbuotojus asmens kaltė yra sutapatinama su darbuotojo kalte - darbdavys atsako už darbuotojo darbo metu padarytą žalą, jei už tą žalą ne darbo metu atsakytų pats darbuotojas. Taikant samdančio darbuotojus asmens civilinę atsakomybę už darbuotojo veiksmais padarytą žalą, be bendrųjų civilinės atsakomybės sąlygų (neteisėtų veiksmų, kaltės, žalos bei priežastinio ryšio tarp neteisėtų veiksmų ir žalos), reikia nustatyti ir papildomas sąlygas: turi egzistuoti darbdavio ir darbuotojo darbo ar civilinė sutartis, kurios pagrindu veikiama atitinkamo asmens nurodymu ir jam kontroliuojant, taip pat žala turi būti padaryta einant darbo (tarnybines) pareigas (CK 6.264 straipsnio 1, 2 dalys).¹¹⁵ Be to, samdančio darbuotojus atsakomybės už žalą, atsiradusią dėl jo darbuotojų kaltės, atveju priežastinis ryšys yra dvejopo pobūdžio – jis turi būti nustatytas tarp darbuotojo veiksmų ir žalos, taip pat tarp samdančio darbuotojus asmens ir žalos padariusio asmens veiksmų.¹¹⁶ Taigi darbuotojus samdantis asmuo, pasirinkdamas darbuotojus, privalo būti apdairus ir rūpestingas. Nerūpestingo ir neapdairaus darbuotojus samdančio asmens veiksmai ir jo darbuotojo, kuris padarė žalą, veiksmai yra susieti priežastiniu ryšiu, o darbuotojo atliktas įgaliojimų viršijimas nėra pagrindas darbdaviui netaikyti netiesioginės civilinės atsakomybės, jei paties darbdavio veiksmai sudaro galimybę darbuotojams viršyti įgaliojimus. Toks teisinis reguliavimas užtikrina nukentėjusiojo ir žalą padariusio darbuotojo interesų pusiausvyrą bei atlieka prevencinę funkciją, nes darbdavys, žinodamas apie ieškinių dėl darbuotojų veiksmais

¹¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 15 d. nutartis c.b. *A.K. v. UAB „Ratas“*, Nr. 3K-3-114/2011.

¹¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. liepos 11 d. nutartis c.b. *Autodesk Incorporated ir Microsoft Korporacija v. UAB „Technoverslas“*, Nr. 3K-3-385/2013.

padarytos žalos atlyginimo atsiradimo riziką, skatinamas organizuoti įmonės veiklą tokiu būdu, kad žalos būtų išvengta arba jos atsiradimo rizika būtų minimali.

Svarbu paminėti ir itin reikšmingą bei naują LAT praktiką dėl netiesioginės darbdavio atsakomybės, kai darbdavys (juridinis asmuo) yra likviduotas dėl bankroto. Civilinėje byloje 3K-7-328-248/2015 m. kilo ginčas, ar įmonės darbuotojas, kuris vykdydamas darbo pareigas, padarė žalos kitam įmonės darbuotojui, turi pareigą atlyginti neturtinę žalą įmonės bankroto atveju. Teismų praktikoje iki tol buvo laikomasi nuomonės, jog ir tokiais atvejais, kai žalos, padarytos darbuotojui nelaimingo atsitikimo darbe metu, netiesioginės atsakomybės subjektas yra darbdavys, t.y. įmonė, kuriai iškelta bankroto byla, nukentėjęs darbuotojas savo reikalavimus turi reikšti įmonei bankroto byloje, o to dėl savo nerūpestingumo nepadaręs, netenka teisės nuostolius išieškoti iš tiesiogiai žalą padariusio asmens. Minėtoje LAT nagrinėtoje civilinėje byloje buvo nustatyta, kad 2007 m. gegužės 24 d. UAB „R“ darbuotojui B. D. vykdant gyvenamojo namo statybos darbus įvyko nelaimingas atsitikimas darbe, kurio metu B. D. nukrito nuo perdangos, buvo sunkiai sužalotas ir dėl įvykusio nelaimingo atsitikimo neteko 80 proc. darbingumo. Vilniaus rajono apylinkės teismo 2011 m. sausio 21 d. nuosprendžiu dėl darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų pažeidimo UAB „R“ vadovė M. T. buvo pripažinta kalta padariusi nusikaltimą, numatytą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 176 str. 1 d. Nuosprendžiu iš civilinio atsakovo UAB „R“ nukentėjusiajam buvo priteista turtinė bei neturtinė žala, tačiau ji nebuvo atlyginta, nes 2012 m. liepos 9 d. UAB „R“ iškelta bankroto byla ir įmonė likviduota. LAT sprendė, jog siekiant visiško žalos atlyginimo principo įgyvendinimo egzistuoja poreikis plėtoti kasacinio teismo praktiką, aiškinant ir taikant CK nuostatas dėl netiesioginės atsakomybės ir galimybės žalą išieškoti iš tiesioginio kaltininko tais atvejais, kai darbdavys yra likviduotas dėl bankroto. Teismas nurodė, jog tais atvejais, kai netiesioginės atsakomybės subjektas likviduojamas dėl bankroto, taisyklė, kad žalą patyręs asmuo gali kreiptis tik į darbdavį, o ne į tiesiogiai žalą padariusį asmenį – darbuotoją, neatitinka principinio įstatymų leidėjo tikslo dėl nukentėjusiųjų apsaugos. Tais atvejais, kai įmonė, pagal CK 6.264 straipsnį atsakinga už žalos atlyginimą, tačiau jos neatlyginusi, likviduojama dėl bankroto, darbdavio atsakomybė už darbuotojo veiksmis padarytą žalą turi būti aiškinama ne kaip naikinanti žalą sukėlusio asmens atsakomybę, bet kaip įtvirtinanti papildomas garantijas nukentėjusiajam. Priešingas CK 6.264 straipsnio aiškinimas prieštarautų bendrajai atsakomybės už sukeltą žalą taisyklei ir visiško žalos atlyginimo principui. Šiuo atveju labai svarbu ir tai, kad darbuotojas privalo atlyginti visą žalą, jei žala padaryta jo

nusikalstama veika, kuri yra konstatuota Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka, todėl darbdavys, CK 6.264 straipsnio pagrindu atlyginęs darbuotojo nusikalstamais veiksmais padarytą žalą, turi regreso teisę į nukentėjusiajam išmokėtą žalą, padarytos dėl darbuotojo kaltės, atlyginimą.¹¹⁷ Taigi pagal galiojantį reglamentavimą, darbdaviui šia regreso teise pasinaudojus, darbuotojui atsirandantys turiniai padariniai iš esmės nesiskirtų nuo tų, kurie būtų, jei jis žalą atlygintų tiesiogiai nukentėjusiam asmeniui. Tai itin sveikintina nauja LAT praktika, nes neretai pasitaiko atvejų, kai vieno darbuotojo nusikalstama veika, kuri konstatuota Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka, kitam asmeniui (nebūtinai darbuotojui) padaryta žala nėra atlyginama žalą padariusio darbuotojo darbdavio (įmonės) dėl jos nemokumo ir (arba) likvidavimo. Tokia žala dažniausiai neatlyginama tais atvejais, kai bendrovės būna ypatingai nedidelės, su mažai darbuotojų, nedidele apyvarta, kai dėl įvykusio nelaimingo atsitikimo nusprendžiama nebetęsti veiklos, ją sustabdyti, perkelti verslą ir pan., kai baudžiamoji byla trunka itin ilgą laiko tarpą ir dėl kitų priežasčių, dėl ko po nuosprendžio priėmimo baudžiamojoje byloje tampa nebeįmanoma išsiaiškinti žalą iš žalą padariusio darbuotojo darbdavio (įmonės). Byloje taip pat nebuvo sprendžiamas klausimas, kokiu būdu įmonė bankrutavo - bankroto priežastis galimumui prisiteisti patirtą žalą įtakos neturi. Šiuo atveju civilinė atsakomybė taikytina kaip asmeniui, kurio neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, t.y. kaip asmeniui, esančiam tiesiogiai kaltam dėl sveikatos sužalojimo.¹¹⁸ Minėtoje byloje teismas priėmė vieną iš svarbiausių precedentų darbo teisėje - tiek priteisdamas iki šiol vieną iš didžiausių neturtinės žalos dydžio sumą (21 721,50 Eur), tiek išaiškindamas, kad darbuotojas, padaręs žalą nusikalstamais veiksmais ir iki žalos atlyginimo išnykus subjektui (darbdaviui), privalančiam už jį atlyginti žalą, gali būti tiesioginės civilinės atsakomybės subjektas (tiesioginis skolininkas) pagal deliktinę prievolę.

¹¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2015 m. spalio 26 d. nutartis c.b. *B.D. (B.D.) v. M. T.*, Nr. 3K-7-328-248/2015.

¹¹⁸ TUKLERIS, A. *Nusikalstamais veiksmais padariusio žalą darbuotojo civilinė atsakomybė*. Prieiga per internetą: <<http://www.ilawfirm.lt/patirtis/publikacijos/nusikalstamais-veiksmais-padariusio-zala-darbuotojo-civiline-atsakomybe.html>>; [žiūrėta: 2015-12-20].

3. Neturtinės žalos dydžio nustatymas

3.1 Kriterijai neturtinei žalai nustatyti

Neturtinės žalos atlyginimo instituto paskirtis – teisingai kompensuoti patirtą fizinį ir dvasinį skausmą, neigiamus išgyvenimus, nepatogumus ir kt. Kaip jau buvo minėta, neturtinę žalą įvertinti pinigais paprastai yra neįmanoma, todėl teismas, priteisdamas šią žalą, siekia nustatyti kuo teisingesnę kompensaciją už patirtus neturtinio pobūdžio išgyvenimus, praradimus, parinkdamas tokią piniginę kompensaciją, kuri kiek galima teisingiau kompensuotų nukentėjusiajam padarytą žalą. Daugiausia keblumų bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo kelia būtent teisingo atlygio samprata. Teisingas neturtinės žalos atlyginimas numato būtinybę ne tik užtikrinti priešingų interesų pusiausvyrą ir proporcingumo principo laikymąsi, bet ir kuo labiau individualizuoti neturtinės žalos atlyginimo nustatymo procesą, įvertinti konkretaus nukentėjusiojo situaciją, jei to reikia teisingumui konkrečioje byloje užtikrinti.¹¹⁹ Tai yra pripažinęs ir Konstitucinis Teismas, nurodydamas, kad moralinė žala yra dvasinė skriauda, kurią tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai, o padarytos moralinės žalos (kaip asmens patirtos dvasinės skriaudos) neretai apskritai niekas negali atstoti, nes asmens psichologinės, emocinės ir kitokios būsenos, buvusios iki tol, kol jis patyrė dvasinę skriaudą, neįmanoma sugrąžinti - tokią būseną kai kada (geriausiu atveju) galima tik iš naujo sukurti, panaudojant, *inter alia*, materialinę (pirmiausia piniginę) kompensaciją už tą moralinę žalą.¹²⁰

Neturtinės žalos būdai, jos atlyginimo atvejai, žalos dydžio nustatymo kriterijai reglamentuojami CK 6.250 straipsnio 2 dalyje. Konkretus neturtinės žalos dydžio nustatymas byloje laikomas fakto klausimu, tačiau ar teismas, priteisdamas konkretaus dydžio neturtinės žalos atlyginimą, tinkamai taikė įstatymo nustatytus kriterijus, nenukrypo nuo suformuotos teismų praktikos, yra teisės klausimai, sudarantys pagrindą vertinti teismų priimtų procesinių sprendimų teisėtumą (CPK 346 straipsnio 2 dalies 1 ir 2 punktai). Teismo sprendime visuomet turi būti išvardyti argumentai, nulemiantys didesnio arba mažesnio žalos dydžio priteisimą nukentėjusiajam asmeniui. Tai priklauso nuo pažeistų vertybių ir atsiradusių pasekmių. Pavyzdžiui, jeigu išgyvenimai sukeliama

¹¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. rugsėjo 18 d. nutartis c.b. E.K. v. AB „Baltijos“ laivų statykla, Nr. 3K-3-426/2013.

¹²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

dėl asmeniui gyvybiškai svarbių dalykų – sveikatos sužalojimo, grėsmės gyvybei sukėlimo, tai neturtinės žalos dydis yra ypač didelis. Bylose dėl neturtinės žalos, padarytos sveikatos sužalojimo darbe atveju nesant nukentėjusiojo kaltės, atlyginimo kasacinis teismas sąžiningu, teisingu ir protingu atlyginimu pripažįstama 7240,50 Eur – 14 481 Eur suma (pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 6 d. nutartį, priimtą civilinėje byloje *A. Ž. v. UAB „Ranga IV“*, bylos Nr. 3K-3-450/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 20 d. nutartį, priimtą civilinėje byloje *L.V. v. ŽŪB „Šiaulėnų statyba“*, bylos Nr. 3K-3-529/2008). Esminiai nukrypimai nuo nurodytų neturtinės žalos dydžių galimi tik tais atvejais, kai konkrečios bylos faktiniai ypatumai yra pagrindas teisiškai pagrįsti kitokį neturtinės žalos dydį per žalos dydžiui nustatyti taikytinus teisinius kriterijus (CK 6.250 straipsnio 2 dalis).

Svarbu pažymėti, kad neturtinės žalos atlyginimą reglamentuojančiose nuostatose nėra įtvirtinto atlygintinos žalos dydžio ribojimo.¹²¹ Konstitucinis Teismas nedviprasmiškai konstatavo, kad netgi įstatymų leidėjas neturi konstitucinių įgaliojimų nustatyti kokių nors maksimalių atlygintinos neteisėtais veiksmais asmeniui padarytos žalos dydžių, kurie suvaržytų teismą ir neleistų priteisti teisingo atlyginimo už tą asmens patirtą moralinę žalą. Jeigu toks teisinis reguliavimas būtų nustatytas, būtų apriboti *inter alia* Konstitucijos 109 straipsnyje įtvirtinti teismo įgaliojimai vykdyti teisingumą, nepaisoma konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, įtvirtintos *inter alia* Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje, konstitucinių teisingumo ir teisinės valstybės principų.¹²² Teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, turi atsižvelgti į šiuos kriterijus:

- 1) žalos sukeltas pasekmes;

Teisės pažeidimo sunkumo laipsnis nustatomas išanalizavus pažeidimo poveikį pozityviems visuomeniniams santykiams, geriems papročiams, tradiciškai priimtinam elgesiui ir pan. Teisės pažeidimo pasekmės vertintinos nurodant asmens patirto moralinio praradimo dydį, šio praradimo įtaką žmogaus kaip asmenybės vystymuisi, jo tolesnei visuomeninei, darbo veiklai, šeimyniniam gyvenimui ir kita.¹²³ LAT praktikoje yra ne

¹²¹ RAVLUŠEVIČIUS, P. *Neturtinės žalos atlyginimo klausimai Europos Bendrijos ir Lietuvos darbo teisėje*. Jurisprudencija, 2007, t. 5(95), p. 35.

¹²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

¹²³ CIRTAUTIENĖ, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas*. Jurisprudencija, 2005, t. 71(63), p. 10.

kartą pažymėjęs, kad nustatant neturtinės žalos dydį būtina atsižvelgti į pažeidimo sunkumą, jo įtaką tolesniam nukentėjusio asmens gyvenimui. Tai konstatuota ir 2013 m. rugsėjo 18 d. LAT nagrinėtoje civilinėje byloje, Nr. 3K-3-42/2013: ieškovas gaisro metu, kilusio dėl netinkamų darbo priemonių (netvarkingo kilnojamojo 24V šviestuvo) suteikimo patyrė sunkų sveikatos sužalojimą, be to, jo gijimo procesas buvo ilgas, skausmingas ir sukėlęs jam daug sunkių dvasinių kančių (didelį skausmą, stresą, psichologines problemas, iki šiol liko randai ir tęsiamas gydymas), atsižvelgiant į tai, ieškovui buvo priteistas 14 481 Eur (50 000 Lt) neturtinės žalos atlyginimo suma.

2) žalą padariusio asmens kaltę;

Žalą padariusio asmens kaltės nustatymas priklauso nuo pažeidžiamos vertybės, paties pažeidimo pobūdžio bei, žinoma, kaltojo asmens elgesio. Pavyzdžiui, LAT 2009 m. balandžio 14 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje *G. Š. v. UAB „Yazaki Wiring Technologies Lietuva“*, bylos Nr. 3K-3-174/2009, darbuotojai dėl profesinės ligos konstatuotas 30 proc. darbingumo netekimas. Darbuotojai susirgus darbdavys turėjo galimybę suteikti lengvesnį darbą, bet to nepadarė ir neteisėtai atleido ją iš darbo (nevykdė žalos atlyginimo prievolės), todėl darbuotojai priteistas 14 481 Eur (50 000 Lt) neturtinės žalos atlyginimas. Kitoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 26 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje *S. M. v. UAB „Yazaki Wiring Technologies Lietuva“*, bylos Nr. 3K-3-129/2008, susirgusi profesine liga darbuotoja neteko 5 proc. darbingumo, darbuotojai susirgus darbdavys taipogi nesuteikė lengvesnio darbo, nepagerino darbo sąlygų, todėl jai priteista 2896,20 Eur (10 000 Lt) neturtinės žalos atlyginimo suma. Kaip matyti iš šių LAT nutarčių, žalą padariusio asmens kaltę pasireiškė, jog tiek vienu, tiek kitu atveju net ir turėdamas visas objektyvias galimybes sušvelninti silpnesniosios darbo santykių šalies, t.y. darbuotojo patirtų neturtinių vertybių pažeidimus ne tik kad to nedarė, bet ir parodė visišką abejingumą neturtinę žalą patyrusiems asmenims, taip dar labiau pažeisdamas minėtas vertybes.

3) žalą padariusio asmens turtinę padėtį;

Atsakovo turtinė padėtis yra viena iš įstatymo numatytų aplinkybių, į kurią teismas atsižvelgia nustatydamas neturtinės žalos dydį. Teismai nagrinėja žalą padariusio asmens finansavimo šaltinius, jo turtinę būklę¹²⁴ bei vertina, kas atsakingas už žalą – fizinis ar juridinis asmuo. Pažymėtina, kad žalą padariusio asmens turtinę padėtį, kaip bendrasis

¹²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis c.b. *N.Ž. v. UAB „Vilniaus troleibusai“*, Nr. 3K-3-511/2004.

kriterijus, kelia daug diskusijų bei abejonių tiek įvairių šalių teisės doktrinoje, tiek ir teismų praktikoje. A. Rudzinskas kritikuoja turtinės padėties kriterijaus įvardijimą prie pagrindinių kriterijų nustatinėjant neturtinės žalos dydį, teigdamas, jog yra ydinga manyti, kad asmuo, padaręs žalą turtui ar fizinio asmens sveikatai, turi ją atlyginti ne visiškai (CK 483 straipsnis), o atsižvelgdamas į savo turtinę padėtį.¹²⁵ Tokiai pozicijai pritartina iš dalies - neturtinės žalos atlyginimo siejimas su žala padariusio asmens turtine padėtimi yra tikrai kontraversiškas, nes sudaro prielaidą pažeisti asmenų lygiateisiškumo principą, kuomet pasiturintis kaltininkas atsiduria silpnesnėje padėtyje nei tokių finansinių lėšų neturintis asmuo, nors neturtinės žalos atlyginimas yra skirtas kompensuoti pažeistas neturtines vertybes, o ne atlyginti patirtus nuostolius ar atkurti nukentėjusiojo turėtą padėtį. Tačiau negalima paneigti ir to, kad tokia finansinė našta negali sužlugdyti asmens finansiškai,¹²⁶ todėl suteikia galimybę kaltajam asmeniui atsakyti dėl neturtinės žalos adekvačiai savo turimomis lėšomis. Svarbu ir tai, kad teismo sprendimas turi būti realiai įgyvendinamas ir neturi privesti žalą atlyginiančio asmens prie bankroto ar visiško skurdo slenksčio, nes tai nebūtų labai tikslinga. Pavyzdžiui, iš minimalų darbo užmokesčių uždirbančio fizinio asmens siekti išieškoti vieną milijoną eurų. Tai reiškia, kad nepaisant asmens padaryto pažeidimo ir prievolės atlyginti padarytą neturtinę žalą, svarbu užtikrinti, jog žalos padaręs asmuo realiai galės sumokėti nukentėjusiajam priteistą neturtinės žalos dydį ir bus suinteresuotas tai padaryti kiek įmanoma greičiau, o nukentėjęs asmuo realiai gaus jam priteistą sumą. Tuo tarpu nukentėjusio turtinė padėtis ir socialinis statusas, nustatant neturtinės žalos dydį, neturi reikšmės. Tokią poziciją yra įtvirtinęs LAT 1998 m. gegužės 15 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje“, kuriame konstatuota, kad nepaisant įvairių žmonių socialinių skirtumų bei visuomenės požiūrio į atskirą asmenį (garbė) ar paties asmens į save (orumas) skirtingumą, teismai, vertindami neteisėtus veiksmus bei jų pasekmes, turėtų vadovautis asmenų lygybės prieš įstatymą principu. Į ieškovų padėties skirtingumus visuomenėje gali būti atsižvelgiama tik įvertinant pažeidimo sukeltas pasekmes. Ministrų Tarybos Komiteto 1975 m. kovo 14 d. priimtoje Rezoliucijoje Nr. (75) 7 taip pat numatyta, kad apskaičiuojant neturtinę žalą neturėtų būti atsižvelgiama į nukentėjusiojo

¹²⁵ RUDZINSKAS, A. *Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo materealiniai ir procesiniai teisiniai aspektai*: daktaro disertacija socialiniai mokslai: teisė (01 S1). Lietuvos teisės universitetas. – Vilnius, 2001, p. 40.

¹²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 15 d. nutartis c.b. I.L. v. UADBŲ „Baltikums draudimas“, Nr. 3K-3-136/2008.

asmens turtinę padėtį. Apibendrinant žalą padariusio asmens turtinę padėtį kaip aplinkybę, leidžiančią mažinti neturtinę žalą, galima teigti, kad ši aplinkybė teismų turėtų būti vertinama kaip išimtis iš bendrosios taisyklės ir taikoma labai atsargiai, atsižvelgiant į tai, kad neturtinės žalos atlyginimo tikslus bei specifiką.

4) ar padaryta turtinė žala, į padarytos turtinės žalos dydį.

Kaip jau buvo minėta LAT yra ne kartą pasisakęs, jog atsakomybė už padarytą neturtinę žalą nėra tiesiogiai priklausoma nuo turtinės žalos padarymo fakto ir gali būti taikoma tiek kartu su turtine atsakomybe, tiek ir atskirai. Įstatymai nenumato papildomo būtino pagrindo atsirasti civilinei atsakomybei už neturtinės žalos padarymą, t.y. kartu ir turtinės žalos padarymo fakto.¹²⁷

Taigi, neturtinės žalos dydį nustato teismas, vadovaudamasis minėtais įstatyme nustatytais kriterijais ir pagal bylos aplinkybes atsižvelgdamas į jau suformuotą teismų praktiką. Įstatymų leidėjas nėra nustatęs neturtinės žalos atlyginimo dydžio ribų, o tik įtvirtinęs nebaigtinį neturtinės žalos dydį pagrindžiančių kriterijų sąrašą, todėl teismas kaip subjektas, nustatantis tokios žalos dydį, turi diskreciją spręsti dėl teisingo žalos atlyginimo nukentėjusiam asmeniui. LAT praktikoje taip pat pažymėta, kad įstatyme nustatytas nebaigtinis neturtinės žalos dydžiui nustatytų reikšmingų kriterijų sąrašas laikytinas pagrindiniu (universalium) tokių kriterijų, kurie turėtų būti teismo ištirti ir įvertinti kiekvienu konkrečiu atveju, sąrašu. Kiekvienu konkrečiu atveju pažeidžiama skirtinga įstatymo saugoma teisinė vertybė ir neturtinė žala patiriama individualiai, todėl teismas turėtų spręsti dėl materialios kompensacijos už patirtą neturtinę žalą dydžio, aiškindamasis ir vertindamas individualias bylai svarbias neturtinės žalos padarymo aplinkybes ir kitus faktus, reikšmingus nustatant tokio pobūdžio žalos dydį.¹²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 30 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje *A. Z. (R.) v. VšĮ Klaipėdos universitetinė ligoninė*, bylos Nr. 3K-3-342/2010 m., nurodyta, kad specifiniai kriterijai gali būti pakenkimo sveikatai laipsnis ir pobūdis, sveikatos sutrikdymo trukmė, netekto darbingumo laipsnis, ligos progresavimo tikimybė, atsiradę sveikatos sutrikdymo turtiniai ir neturtiniai padariniai, nukentėjusio asmens gyvenimo pokyčiai profesinėje, visuomeninėje, asmeninėje ir kitose srityse.

¹²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 11 d. nutartis c.b. *V.T. v. LR aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba*, Nr. 3K-7-688/2001.

¹²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 15 d. nutartis c.b. *A.K. v. UAB „Ratas“*, Nr. 3K-3-114/2011.

Buvo minėta, kad neturtinei žalai atsirasti turi būti nustatyta visuma sąlygų, tarp kurių ir žalą padariusio asmens kaltė. Tačiau kompensuotinos neturtinės žalos dydžio klausimui spręsti reikšminga įvertinti ir paties nukentėjusiojo kaltę ir prisidėjimą prie žalos atsiradimo. Neturtinės žalos dydis gali būti mažinamas tik jei žala atsiranda dėl nukentėjusio tyčios ar didelio neatsargumo, tačiau nukentėjusiojo kaltė nėra preziumuojama, todėl ją turi įrodyti žalą padaręs asmuo.¹²⁹ Paprastai nukentėjusiojo kaltė pasireiškia dideliu neatsargumas, kai nesilaikoma paprasčiausių, kiekvienam asmeniui suvokiamų atsargumo taisyklių, jas tiesiog ignoruojant. LAT, nagrinėdamas civilinę bylą Nr. 3K-3-615-469/2015 m., kurioje ginčas kilo dėl to, kad atsakovė priėmė ieškovę dirbti pagalbine darbininke – žirgų prižiūrėtoja, tačiau nesudarė su ja rašytinės darbo sutarties, konstatavo, kad ieškovė neįrodė fakto, jog jai buvo padaryta neturtinė žala (teiginiai apie dvasinius išgyvenimus, nepatogumus, kurių neįvardijo, emocinę depresiją, pažeminimą, reputacijos pablogėjimą, bendravimo galimybių sumažėjimą buvo nepagrįsti leistinomis įrodinėjimo priemonėmis). Ieškovė turėjo nevaržomą teisę atsisakyti pradėti dirbti pas atsakovę nesudarius rašytinės darbo sutarties, todėl žemesnės instancijos teismai padarė teisingą išvadą, kad buvo abipusis šalių susitarimas pradėti dirbti tokiomis sąlygomis, kitaip tariant, dėl nelegalaus darbo santykių atsiradimo yra ir ieškovės kaltės, todėl kasatorės teisių pažeidimo pripažinimas laikytinas pakankamu pažeistų teisių gynimo būdu. Žalos atsiradimo atveju, esant nukentėjusiojo asmens kaltei (dėl sužalojimo, mirties atvejais – dėl susižalojusio (mirusiojo) asmens didelio neatsargumo), žalos atlyginimas yra mažinamas atsižvelgiant į kaltės laipsnį arba reikalavimas atlyginti žalą atmetamas (DK 247 straipsnis). Darbuotojui, jeigu jo kaltė įrodyta, bylinėtis dėl neturtinės žalos atlyginimo yra gan keblu, nes žalos atlyginimas yra mažinamas atsižvelgiant į kaltės laipsnį arba reikalavimas atlyginti žalą išvis atmetamas. Pavyzdžiui, LAT 2014 m. spalio 17 d. nagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-442/2014 m. ieškovė prašė 15 000 Eur neturtinės žalos atlyginimo dėl neteisėto atleidimo iš darbo. Byloje, įvertinus įrodymus, buvo nustatytas vyraujantis ieškovės darbo pareigų pažeidimų pobūdis: ugdytinių nepriežiūra, ypač pasireiškianti vaikams verkiant; netinkamas elgesys su vaikais, vartojant netinkamą leksiką bendraujant su vaikais ir su bendradarbiais, greta esant vaikams. Nustatyta, kad tokie pažeidimai ieškovės darbe pasikartojo ne kartą, todėl ieškovės darbo drausmės pažeidimai laikyti šurkščiais ir jos ieškinys atmestas. Teismų praktikoje darbuotojo negautų materialinių pajamų kompensavimas taip pat pripažįstamas

¹²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. rugsėjo 18 d. nutartis c.b. E.K. v. UAB „Baltijos“ laivų statykla, Nr. 3K-3-426/2013.

neturtinę atsakomybę mažinančia aplinkybe. Svarstant tokių bylų priteisiamos neturtinės žalos dydį esminis tikslas yra išlaikyti pažeisto asmens intereso ir teisingos kompensacijos už šį pažeidimą pusiausvyrą.¹³⁰

Neturtinės žalos įvertinimas pripažintinas teisingu tik tada, jei konkreti nustatyta žalos atlyginimo pinigine išraiška atitinka sąžiningumo, teisingumo ir protingumo imperatyvus. Teisingo žalos atlyginimo principas, *inter alia*, reiškia, kad turi būti užtikrinta tokia žalą patyrusio asmens teisių apsauga, kuri nesukeltų neadekvačiai sunkių padarinių žalą atlyginti turinčiam asmeniui.¹³¹ Atsižvelgdamas į įstatyme bei teismų praktikoje įtvirtintus ir teismo šiuo konkrečiu atveju reikšmingais pripažintus kriterijus, į kurių visumą įeina ir aplinkybės dėl kurių neturtinės žalos atlyginimo dydis gali būti nustatytas ir mažesnis nei reikalaujama. EŽTT praktikoje akcentuojama, kad nepakankamos kompensacijos, kaip ir pernelyg didelės, priteisimas gali sukelti pagarbos materialinėms Europos Žmogaus Teisių Konvencijos teisėms (privatumo, nuosavybės, saviraiškos, laisvės) problemas. Tokia praktika vadovaujasis ir LAT - nagrinėdamas bylas dėl nuostolių atlyginimo, ne kartą yra pabrėžęs, kad sprendžiant ginčus dėl žalos atlyginimo teismo turi būti nustatytas tikrasis žalos dydis, jog būtų pasiektas teisingas žalos atlyginimas: kai priteisiamas mažesnis už tikruosius nuostolius žalos atlyginimas, lieka iš dalies neapgintos nukentėjusiojo asmens teisės, o kai priteisiamas žalos atlyginimas viršija tikruosius nuostolius, nukentėjęs asmuo nepagrįstai praturtėja – abiem atvejais teisingumo principas yra pažeidžiamas.¹³² Būtina pabrėžti, kad nors ir įstatymų leidėjas nėra numatęs jokių neturtinės žalos atlyginimo dydžio intervalų, tačiau be anksčiau išvardintų kriterijų, teismas taip pat turi atsižvelgti ir į teismų analogiškose bylose priteistus žalos dydžius.¹³³ Tokį išaiškinimą yra pateikęs ir Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarime išaiškinęs, kad Konstitucijoje įtvirtinta bendrosios kompetencijos teismų instancijų sistema turi funkcionuoti taip, kad būtų sudarytos prielaidos formuoti vienodai (nuosekliai, neprieštarinai) bendrosios kompetencijos teismų praktikai. Tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, t.y. ne sukuriant naujus teismo precedentes, konkuruojančius su esamais, bet paisant jau

¹³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. spalio 26 d. nutartis c.b. *B.D. v. M.T.*, Nr. 3K-7-328-248/2015.

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. nutartis c.b. *G.Š. v. UAB „Yazaki Wiring Technologies Lietuva“*, Nr. 3K-3-174/2009.

¹³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. nutartis c.b. *V.B. v. V.R.N.*, Nr. 3K-3-166/2009.

¹³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 9 d. nutartis c.b. *P.V. v. L.P. ir kt.*, Nr. 3K-3-81/2013.

suformuotų. Bendrosios kompetencijos teismų praktika atitinkamų kategorijų bylose turi būti koreguojama ir nauji teismo precedentai tų kategorijų bylose gali būti kuriami tik tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina.¹³⁴ Vadinasi, esminiai nukrypimai nuo teismų praktikoje paprastai priteisiamų neturtinės žalos dydžių, išskyrus atvejus, kai konkrečios bylos faktiniai ypatumai yra pagrindas teisiškai pagrįsti kitokį neturtinės žalos dydį per žalos dydžiui nustatyti taikytinus teisinius kriterijus (CK 6.250 straipsnio 2 dalis), vertintini kaip neatitinkantys sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principų.

Tiesa, būtina pažymėti, kad neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo ypatumai darbo bylose skiriasi atskirų neturtinių vertybių pažeidimo atvejais. Jau aptarta, kad didžiausios neturtinės žalos atlyginimo sumos yra priteisiamos dėl sveikatos sutrikdymo. Neturtinės žalos atlyginimo nustatymas pakenkimo sveikatai bylose yra specifinis tuo, kad teismas, atsižvelgdamas į bendruosius CK 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtintus kriterijus, turi atsižvelgti ir į tokius specifinius kriterijus kaip: pakenkimo sveikatai laipsnį ir pobūdį; sveikatos sutrikdymo trukmę; netekto darbingumo laipsnį; ligos progresavimo tikimybę; prognozes; atsiradusius sveikatos sutrikdymo turinius ir neturtinius padarinius; ateityje galinčius atsirasti įvairius nukentėjusiojo asmens gyvenimo pokyčius (profesinėje, visuomeninėje, asmeninėje ir kt. srityse); kitas aplinkybes, turinčias įtakos fizinių ir dvasinių išgyvenimų mastui, stiprumui, reikšmingas nustatant jų piniginių kompensacinių ekvivalentą. Dėl nedidelio išnagrinėtų bylų kiekio, LAT praktika, sprendžiant dėl priteistino neturtinės žalos dydžio nustatymo sužalojus sveikatą, dar nėra gausi, todėl nepakankamai iliustruoja nacionaliniams teismams neturtinės žalos dydžius, kuriais būtų galima orientuotis praktikoje. Tačiau teismams, sprendžiant dėl priteistino neturtinės žalos dydžio nustatymo, tokiose bylose vis tiek būtina remtis ir LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartimis, kuriose dėl nelaimingo atsitikimo darbe sužalota darbuotojų sveikata. Tokių LAT civilinių bylų analizė leidžia matyti, kad sąžiningu, teisingu ir protingu atlyginimu, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, pripažįstama 7240,50 Eur – 14 481 Eur suma. Vadinasi, vidutinis neturtinės žalos dydis darbuotojų sveikatos sutrikdymo atvejais atitinka 11 000 Eur.¹³⁵ Svarbiausia, kad kiekvienu konkrečiu atveju sprendžiant dėl neturtinės žalos dydžio turi būti įvertinta kriterijų visuma – ir aplinkybės, dėl kurių neturtinės žalos dydis gali būti nustatytas didesnis, ir aplinkybės dėl kurių jis gali būti nustatytas

¹³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. spalio 26 d. nutartis c.b. *B.D. v. M.T.*, Nr. 3K-7-328-248/2015.

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis c.b. *J. B. v. akcinė bendrovė „Šilutės baldai“*, Nr. 3K-3-677-969/2015.

mažesnis. Pavyzdžiui, LAT, nagrinėdamas civilinę bylą Nr. 3K-7-328-248/2015 m. dėl neturtinės žalos atlyginimo priteisimo, nustatė, išskirtinias bylos aplinkybes (ieškovui dėl nelaimingo atsitikimo darbe netekus 80 proc. darbingumo): itin sunkūs padariniai sveikatai, tęstinis pasekmių pobūdis, trukstantis visą gyvenimą, dėl to patirti neigiami išgyvenimai taip pat ilgalaikiai. Būtent šios aplinkybės suteikė teismui pagrindą daryti išvadą, kad ieškovo sužalojimai buvo rimtesni, sukėlę ypač sunkius padarinius dėl kurių turi būti priteisiamas didesnis, nei panašiose situacijose kasacinės instancijos teismo paprastai priteisiamas, žalos atlyginimo dydis - 21 721,50 Eur. Taigi neigiamų padarinių sveikatai pobūdis – profesinė liga bei su ja susijęs asmens darbingumo netekimas yra labai svarbūs kriterijai vertinant neturtinės žalos dydį.

Analizuojant bei identifikuojant neturtinės žalos institutą bylose dėl darbo teisinių santykių, būtina apžvelgti ir subjektyvųjų šių bylų aspektą - nukentėjusio asmens reakciją į neturtinių teisių pažeidimą. Amerikiečių mokslininkas A. J. Sebokas akcentuoja, kad asmens teisių pažeidimas ne tik sukelia tam tikrą tiesioginę žalą, bet ir savaime yra tam tikras asmens įžeidimas, nes pažeidimu parodoma nepagarba asmens teisėtiems lūkesčiams, kad jo teisės būtų gerbiamos ir nepažeidžiamos.¹³⁶ Atitinkamai už neturtinę žalą priteisiamos sumos, kaip pagarbos žmogaus teisėtiems lūkesčiams bei orumui išraiška, turi būti objektyvaus pobūdžio ir iš esmės nepriklausyti nuo subjektyvaus nukentėjusiojo asmeninio vertinimo, kuris galėtų būti tik neesminę reikšmę turinčiu piniginių sumų dydžio nustatymo kriterijumi. Atsižvelgiant į tai, kad neegzistuoja joks fiksuotas konkretaus neturtinės žalos dydis, dažnai teismų praktikoje nukentėjusių asmenų prašomas priteisti neturtinės žalos dydis yra itin neracionalus, todėl ši suma teismo negali būti laikoma išeities tašku vertinant reikšmingas bylos aplinkybes ir sprendžiant dėl galutinio priteistinos sumos dydžio.¹³⁷ Dažniausiai tokių, nepagrįstai didelių sumų už patirtą neturtinę žalą, priežastimi tampa ne tik maksimalios neturtinės žalos dydžio neįtvirtinimas teisės aktuose, bet ir žalą patyrusio asmens siekis patenkinti keršto jausmą. Šis siekis yra visiškai suprantamas, nes pažeidžiamos neturtinės vertybės atspindi ir išreiškia pamatinius visos visuomenės labiausiai vertinamus gėrius. Natūralu ir suprantama, jog, pavyzdžiui, asmeniui dėl nelaimingo atsitikimo darbe tapus neįgaliu bei jokios kompensacijos pagalba nebegalint grįžti į normalų socialinį gyvenimą, norisi prašomu neturtinės žalos atlyginimo dydžiu kartu ir kuo labiau nubausti žalą padariusį

¹³⁶ Koziol, H. *Compensation for personal injury in a comparative perspective/ European Centre of Tort and Insurance Law*. Wien; New York (N.Y.): Springer, 2004, p. 418.

¹³⁷ Bikelis, S. *neturtinės žalos atlyginimas baudžiamosiose bylose dėl gyvybės atėmimo ir sunkaus sveikatos sutrikdymo*. Teisės problemos, 2011, Nr. 4(74), p. 5-10.

asmenį. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija taip pat yra pabrėžusi nukentėjusiojo nurodomos ieškinio sumos subjektyvumą ir nurodžiusi, kad tai neturėtų būti išėties pozicija vertinant už neturtinę žalą priteistiną sumą. Asmens reakcija į jo neturtinių vertybių pažeidimą gali būti adekvati ir neadekvati, tačiau neturtine žala laikomi nukentėjusiojo jausmai, vidiniai išgyvenimai, sukrėtimai ir kančios, visada individualūs, todėl, remdamasis tokiais vidiniais išgyvenimais, nulemtais individualios reakcijos į to paties pobūdžio ir sunkumo veiksmus, kuriais pažeidžiamas didesnę ar mažesnę vertę asmeniui turintis gėris, nukentėjusysis subjektyviai įvertina ir nurodo jam padarytos neturtinės žalos dydį. Dėl to kompensacijos, reikalaujamos neturtinei žalai atlyginti, dydžio nustatymas reiškia, kad, remiantis įstatyme bei teismų praktikoje suformuluotais ir, priklausomai nuo konkrečios bylos aplinkybių, teismo pripažintais kitais neturtinės žalos atlyginimo dydį pagrindžiančiais kriterijais, sprendžiamas kompensacijos už patirtą neturtinę žalą dydžio nustatymo, o ne svarstomas nukentėjusio asmens reikalaujamo šios kompensacijos dydžio sumažinimo klausimas.¹³⁸

Analizuojant teismų praktiką dėl neturtinės žalos reikalavimo darbo ginčiuose Lietuvoje, pastebėtina, kad dažniausiai vyraujantis prašomos priteisti neturtinės žalos dydis yra 4344,30 Eur. Tiesa, būtina pabrėžti, kad šis dydis vyrauja ieškiniuose, kuriuose teismai nenustato esant neturtinę žalą pagrindžiančių aplinkybių, kitaip tariant, ieškovai neįrodo neturtinių vertybių pažeidimo fakto. Manytina, kad ši suma nukentėjusiųjų, patyrusių nežymius neturtinių vertybių pažeidimus, dažniausiai yra pasirinkta kaip simbolinė, kuomet nėra turima tvirtų neturtinės žalos padarymo faktą įrodančių aplinkybių, bet vis tiek subjektyviai yra tikimasi (dažniausiai vien remiantis neteisėta kitos darbo santykių šalies veika) įgyvendinti moralinių vertybių teisminę gynybą ir gauti neturtinės žalos atlyginimą. Tiesa, Lietuvos teismų praktikoje pasitaiko ir atvejų, kuomet subjektyvus nukentėjusiojo patirtos neturtinės žalos reikalavimas ženkliai viršija tendencijas panašiose bylose ir nepasižymi racionaliu pažeistos neturtinės vertybės įvertinimu simboline suma. Pavyzdžiui, LAT nagrinėtoje civilinėje byloje 3K-3-284/2014 m. ieškovas dėl neteisėtai su juo atsisakytos sudaryti darbo sutarties siekė priteisti net 115 848 Eur (400 000 Lt) dydžio neturtinės žalos atlyginimą, tačiau šis reikalavimas buvo atmestas. ETT praktika bylose dėl panašių reikalavimų taip pat pasižymi mažais padarytos neturtinės žalos atlyginimo dydžiais, pavyzdžiui, 2 000 Eur vietoje prašomų

¹³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis c.b. *A.M. v. UAB „Volnata“, T. Š., AAS „Gjensidige Baltic“*, Nr. 3K-3-119/2009.

200 000 Euro arba teismo priteisiamas simbolinis 1 Eur atlygis.¹³⁹ Vis dėlto manytina, kad nors tokių ir didesnių neturtinės žalos dydžių reikalavimas yra visiškai normalus ir adekvatus reiškinys tokiose valstybėse kaip Jungtinės Amerikos Valstijos, kur priteisiamos sumos darbo bylose siekia net kelias dešimtis milijonų dolerių, tačiau dar yra gan ankstyvas bandymas Lietuvoje. Priteisiamos žalos dydis labai priklauso nuo valstybės išsivystymo lygio, ekonominės situacijos, skolininkų mokumo ir kt., todėl teismai, priteisdami minėtos žalos atlyginimą, turi įvertinti priteisiamos kompensacijos dydžio realų gavimą,¹⁴⁰ išieškojimo iš atsakovo tikimybę ir nustatyti tokią piniginę kompensaciją už neturtinę žalą, kuri pasiektų nukentėjusį per protingą terminą bei būtų jam aktuali, suteikianti galimybę ja pasinaudoti.

3.2 Neturtinės žalos fakto įrodinėjimas

Neturtinė žala yra susijusi su fizinio ar dvasinio pobūdžio pakenkimais, kuriuos įrodyti tiesioginiais įrodymais ne visada įmanoma. Todėl įrodinėjant neturtinę žalą ypatingą reikšmę įgyja įrodomieji faktai, t.y. tokie faktai, kurie yra pagrindas logine seka daryti išvadą, kad egzistuoja kitas – materialiojo teisinio pobūdžio faktas – neturtinės žalos padarymo faktas.¹⁴¹ Faktą galima pripažinti įrodytu, jeigu byloje esančių įrodymų tyrimo ir vertinimo pagrindu susiformuoja teismo įsitikinimas, kad tam tikros aplinkybės, susijusios su ginčo dalyku, egzistuoja arba neegzistuoja (CPK 176 straipsnio 1 dalis). Teismai, vertindami šalių pateiktus įrodymus, remiasi įrodymų pakankamumo taisykle, o išvada dėl konkrečios faktinės aplinkybės egzistavimo daroma pagal vidinį teismo įsitikinimą, grindžiamą visapusišku ir objektyviu visų reikšmingų bylos aplinkybių išnagrinėjimu. Teismas turi įvertinti ne tik kiekvieno įrodymo įrodomąją reikšmę, bet ir įrodymų visetą, ir tik iš įrodymų visumos daryti išvadas apie tam tikrų įrodinėjimo dalyku konkrečioje byloje esančių faktų buvimą ar nebuvimą. Dėl įrodymų pakankamumo ir patikimumo turi būti sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju. Įrodymų pakankamumas byloje reiškia, jog įrodymai neprieštarauja vieni kitiems ir jų visuma leidžia daryti pagrįstą išvadą apie įrodinėjamų faktinių aplinkybių buvimą. Įvertinant keletą įrodymų,

¹³⁹ RAVLUŠEVIČIUS, P. *Neturtinės žalos atlyginimo klausimai Europos Bendrijos ir Lietuvos darbo teisėje*. Jurisprudencija, 2007, t. 5(95), p. 33.

¹⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 13 d. nutartis c.b. A.J.J. v. UAB „Termesta“ ir V. S., Nr. 3K-3-167/2010.

¹⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 25 d. nutartis c.b. T.P. v. Varėnos rajono Dubičių žemės ūkio bendrovė, Nr. 3K-3-615/2015.

lemia ne tik kiekvieno iš įrodymų patikimumas, bet ir įrodomųjų duomenų tarpusavio santykis – ar nėra esminių prieštaravimų tarp jų, ar šalutiniai duomenys patvirtina pagrindinius, ar pakankami yra tiesioginiai duomenys, ar nuoseklūs yra šalutiniai įrodomieji faktai. Parodymai ir paaiškinimai gali būti vertinami kaip patikimi, jeigu jie nuoseklūs, išsamūs, detalūs, juos duodančiajam esant pakankamai objektyviam dėl nagrinėjamos bylos aplinkybių.¹⁴² Taip pat pažymėtina, kad vertinant įrodymų patikimumą ir pakankamumą įrodinėjamoms aplinkybėms konstatuoti, reikšminga yra tai, kokie įrodymai apskritai gali būti surinkti konkrečioje situacijoje.¹⁴³ Kitas įrodymų vertinimo principas yra laisvo įrodymų vertinimo principas, atsispindintis CPK 185 straipsnyje. Remiantis šiuo straipsniu, laisvą įrodymų vertinimą lemia šie elementai: teismas įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą ir jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios, išskyrus CPK nustatytas išimtis. Svarbu tai, kad įstatymas nereikalauja, jog civilinėje byloje teismas būtų visiškai įsitikinęs dėl tam tikrų aplinkybių buvimo ar nebuvimo. Pagal teismų praktikoje taikomą tikėtinumo taisyklę faktas gali būti pripažintas įrodytu, jei byloje pateikti įrodymai leidžia daryti labiau tikėtiną išvadą jį esant nei jo nesant. Tačiau šį principą būtina taikyti atsižvelgiant į nagrinėjamos bylos materialinį teisinį pobūdį. Ginamo intereso ir ginčo materialinis teisinis pobūdis gali lemti, kad vienoje byloje taikomi griežtesni, kitose – liberalesni įrodymų pakankamumo nustatymo kriterijai. Pažymėtina, kad darbo teisėje galioja prezumpcija, jog abejojant įrodymai vertinami darbuotojo naudai. Taigi įgyvendinamas darbuotojų kaip silpnosios darbo santykių šalies gynimas.¹⁴⁴ Tokioje situacijoje gali būti itin aktualu vertinti įrodymus vadovaujantis ne tik CPK nustatytomis įrodymų vertinimo ir įrodinėjimo taisyklėmis, bet ir logikos dėsniais.¹⁴⁵ Sprendimas, priimtas remiantis tikėtinumo taisykle, pripažįstamas teisingu, jeigu bylą nagrinėjęs teismas tinkamai taikė įrodinėjamą, įrodymų tyrimą ir vertinimą reglamentuojančias procesinės teisės normas.

Baigiant nagrinėti neturtinės žalos atlyginimo institutą, aptartinas žyminio mokesčio klausimas. Analizuojamo reikalavimo atlyginti neturtinę žalą aspektu svarbus

¹⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 8 d. nutartis c.b. „*Interbolis*“ v. *VĮ Registrų centras*, Nr. 3K–3–155/2010.

¹⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 17 d. nutartis c.b. *N.T. v. Utenos vaikų lopšelis–darželis „Šaltinėlis“*, Nr. 3K–3–442/2014.

¹⁴⁴ RAVLUŠEVIČIUS, P. *Neturtinės žalos atlyginimo klausimai Europos Bendrijos ir Lietuvos darbo teisėje*. Jurisprudencija, 2007, t. 5(95), p. 36.

¹⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 14 d. nutartis c.b. *J.T v. A.R.P.*, Nr. 3K–3–591/2006.

CPK 83 straipsnis, kuris nustato, kad bylose, kurias nagrinėja teismai, nuo žyminio mokesčio mokėjimo atleidžiami:

- 1) ieškovai (darbuotojai) - bylose dėl visų reikalavimų, kylančių iš darbo teisinių santykių;
- 2) ieškovai - bylose dėl žalos, susijusios su fizinio asmens sveikatos sužalojimu, gyvybės atėmimu, įskaitant ir bylas dėl žalos, susijusios su fizinio asmens sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu nelaimingo atsitikimo darbe ar susirgimo profesine liga atveju, atlyginimo;
- 3) ieškovai - bylose dėl nusikalstama veika padarytos turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo.

Remiantis minėtomis nuostatomis konstatuotina, kad darbuotojai visais atvejais yra atleidžiami nuo žyminio mokesčio mokėjimo dėl reikalavimų atlyginti neturtinę žalą, kylančią iš darbo teisinių santykių.¹⁴⁶ Tai patvirtina ir Lietuvos teismų praktika. Pavyzdžiui, Vilniaus miesto pirmojo apylinkės teismo nutartimi civilinėje byloje teismas nurodė ieškovei sumokėti žyminį mokestį už reikalavimą priteisti neturtinę žalą. Ieškovė tokią teismo nutartį apskundė Vilniaus apygardos teismui, kuris 2004 m. lapkričio 25 d. nutartimi pripažino, kad darbuotojo reikalavimas atlyginti neturtinę žalą, kylančią iš darbo teisinių santykių, žyminiu mokesčiu neapmokestinamas.¹⁴⁷ Minėta teismų praktika aiškinama tuo, kad dėl neturtinės žalos atlyginimo paduodami ieškiniai nepasižymi simbolinėmis sumomis, o atitinkamai reikalaujamas trijų procentų žyminis mokestis finansiškai apsunkintų nukentėjusių darbuotojų teisių gynimo galimybes teisme.¹⁴⁸

Kitokios žyminio mokesčio taisyklės yra taikomos darbdavio atžvilgiu - skirtingai nei darbuotojui, atleidimas nuo žyminio mokesčio mokėjimo nėra taikomas visais be išimties atvejais. Darbdavys fizinis asmuo atleidžiamas nuo šio mokesčio mokėjimo bylose dėl žalos, susijusios su jo sveikatos sužalojimu, gyvybės atėmimu, ir bylose dėl nusikalstama veika padarytos turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo, o darbdavys juridinis asmuo - tik bylose dėl nusikalstama veika padarytos turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo.¹⁴⁹ Toks įstatymų leidėjo žingsnis, siejant žyminio mokesčio mokėjimo klausimą su darbdavio statusu bei pažeistų teisių pobūdžiu, bei įtvirtinant atleidimą nuo

¹⁴⁶ BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 274-275.

¹⁴⁷ Vilniaus miesto pirmojo apylinkės teismo 2004 m. lapkričio 25 d. nutartis c.b. *Lietuvos turizmo fondas v. Ž.B.*, Nr. 2-7358-09/2004.

¹⁴⁸ RAVLUŠEVIČIUS, P. *Neturtinės žalos atlyginimo klausimai Europos Bendrijos ir Lietuvos darbo teisėje*. Jurisprudencija, 2007, t. 5(95), p. 35.

¹⁴⁹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr.36-1340.

žyminio mokesčio mokėjimo darbuotojui, laikytinas teisingu ir pagrįstu, nes pagerina sąlygas darbuotojui kaip silpnesniajai (įskaitant finansiškai) darbo teisinių santykių šaliai ginti savo pažeistas turtines ir neturtines teises teismo proceso pagalba.

IŠVADOS

1. Neturtinės žalos samprata atspindi du aspektus: tam tikrų neturtinių vertybių pažeidimus bei nuostolių atlyginimą už tuos pažeidimus. Lietuvos darbo teisėje neturtinės žalos institutas yra numatytas Darbo kodekse, kuriame neturtinė žala pripažįstama darbdavio materialinės atsakomybės rūšimi, o jos atlyginimui taikomos visos materialinės atsakomybės sąlygos. Detalesnis neturtinės žalos atlyginimas reglamentuojamas, vadovaujantis Civiliniame kodekse įtvirtintomis neturtinės žalos normomis.
2. Įstatymo lygmeniu, įtvirtinant tiek darbdavio, tiek darbuotojo atsakomybę už padarytą neturtinę žalą, yra realizuojamas teorinis darbo santykių šalių lygiateisiškumas. Tačiau reali galimybė darbdaviui ginti savo pažeistas neturtines teises praktikoje yra labai sunkiai įgyvendinama dėl griežto požiūrio į darbdavį, o kai kuriose pasaulio valstybėse išvis nėra pripažįstama.
3. Neturtinės žalos atlyginimo atveju, nustatyti teisingą žalos atlyginimą darbo santykių subjektams yra itin sudėtinga, nes žala padaroma neteisėtais veiksmais, kuriais pažeidžiami teisės saugomi ir ginami piniginės išraiškos neturintys asmens interesai. Tai reiškia, kad neturtinė žala yra specifinės kilmės ir turi savarankiškus kompensavimo pagrindus, kurie yra numatyti įstatymuose.
4. Įstatymu nustatytų neturtinės žalos kriterijų sąrašas nėra baigtinis. Plečiamasis neturtinės žalos dydžio nustatymo teisinių kriterijų vertinimas yra paliktas teismo, sprendžiančio bylą, kompetencijai, o turinčios reikšmės bylai aplinkybės turi būti vertinamos atsižvelgiant į teisingumo, sąžiningumo ir protingumo kriterijus.
5. Neturtinę žalą įrodyti tiesioginiais įrodymais ne visada įmanoma, todėl darbo teisėje galioja prezumpcija, jog abejojant įrodymai vertinami darbuotojo naudai, taip įgyvendinant darbuotojo, prilyginamo silpnesniajai darbo santykių šaliai, efektyvesnę teisių gynimą.

Literatūros sąrašas:

Norminė literatūra:

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos darbo įstatymų kodeksas. Vyriausybės žinios. 1972, Nr. 18-137.
3. Lietuvos Respublikos spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas. Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1990, Nr. 7-163
4. Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas. Valstybės žinios. 1990, Nr. 29-692.
5. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr. VIII-1968.
7. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr.74-2262.
8. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. Valstybės žinios. 2002, Nr.64-2569.
9. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios. 2002, Nr.36-1340.
6. Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 70-3170.
7. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas. Valstybės žinios. 2003, Nr. IX-1826.

Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktai:

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės Žinios. 1955, Nr. 40-987.
2. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. kovo 15 d. rezoliucija Nr. (75) 7 „Dėl žalos, padarytos kūno sužalojimo ar mirtimi, atlyginimo”.
3. Europos Tarybos 2000 m. birželio 29 d. direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės.

4. Europos Tarybos 2000 m. lapkričio 27 d. direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus.

Specialioji literatūra

1. ALPA, G. Et al Compensation for personal injury in English, German and Italian law: a comparative tutline. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
2. BAGDANSKIS, T. Materialinė atsakomybė darbo teisėje. Monografija. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2008 m.
3. CAMPBELL, D. Mergers and Acquisitions in Europe: Selected Issues and Jurisdictions. Kluwer Law International, 2011.
4. DAVULIS, T. Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
5. ЭРДЕЛЕВСКИЙ, А. М. Компенсация морального вреда. Анализ законодательства и судебной практики. Москва, 2007.
6. FELDBRUGGE, F.J.M. Private and Civil Law in the Russian Federation. Edited by William Simons. Leiden-Boston: 2009.
7. KOZIOL, H. Compensation for personal injury in a comparative perspective/ European Centre of Tort and Insurance Law. Wien; New York (N.Y.): Springer, 2004.
8. MIKELĖNAS, V. Civilinės atsakomybė problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995 m.
9. MIKELĖNAS, V., MIKELĖNIENĖ, D. Neturtinės žalos kompensavimas. Justitia, 1998 m. Nr. 3.
10. MIKELĖNAS, V. et al Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
11. NEKROŠIUS, I. et al Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III dalis: Individualūs darbo santykiai. Vilnius: Justitia, 2004. II t.
12. NEKROŠIUS, I. et al Darbo teisė, Vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008 m.
13. VOLODKO, R. Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje. Vilnius: Registrų centras, 2010.
14. ŠALKAUSKIS, K. Civiliniai įstatymai. Kaunas, 1933. X t. I d.
15. ZENKER, I. Basics of German Labour Law: The Employment Relationship. Norderstedt: 2014.

16. BAGDANSKIS, T. Darbuotojų materialinės atsakomybės instituto perspektyvos Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2015, t. 22 (1).
17. BIKELIS, S. Neturtinės žalos atlyginimas baudžiamosiose bylose dėl gyvybės atėmimo ir sunkaus sveikatos sutrikdymo. *Teisės problemos*, 2011, Nr. 4(74).
18. CIRTAUTIENĖ, S. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. *Justitia*, 2006 m. Nr. 3(61).
19. CIRTAUTIENĖ, S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. *Monografija*. Vilnius: Justitia, 2008.
20. GUMBREVIČIŪTĖ-KUZMINSKIENĖ, D. Tiesioginės diskriminacijos samprata pagal rasių lygybės, užimtumo lygybės ir lyčių lygybės direktyvas. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, 3(7).
21. MACULEVIČIUS, Jurijus. Neturtinės žalos atlyginimo problema darbo teisėje. Darbo teisė suvienytoje Europoje. 2003 m. spalio 16-18 d. Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2004.
22. RAVLUŠEVIČIUS, P. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai Europos Bendrijos ir Lietuvos darbo teisėje. *Jurisprudencija, Mokslo darbai*. 2007 m. Nr. 5(95).
23. RUDZINSKAS, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojame procese teisėje. *Jurisprudencija*, 2001, t. 21 (13).
24. RUDZINSKAS, A. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo materealiniai ir procesiniai teisiniai aspektai: daktaro disertacija socialiniai mokslai: teisė (01 S1). Lietuvos teisės universitetas. Vilnius, 2001.
25. VERIKAS, A. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 11(89).
26. Smurtas prieš moteris. ES masto apklausa. Apibendrinti rezultatai. Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras, 2014.
27. TUKLERIS, A. Nusikalstamais veiksmais padariusio žalą darbuotojo civilinė atsakomybė. Prieiga per internetą: [žiūrėta: 2015-12-20] <<http://www.ilawfirm.lt/patirtis/publikacijos/nusikalstamais-veiksmais-padariusio-zala-darbuotojo-civiline-atsakomybe.html>>.
28. FERRARI, E. Raising awareness on mobbing: An EU Perspective. According to the study realised by the European Commission by Daphne Programme, 2004.
29. NUMHAUSER-HENNING, A. and LAULOM, S. Harassment related to Sex and Sexual Harassment Law in 33 European Countries. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/justice/genderequality/files/yourrights/finalharassementenpdf>;

[žiūrėta: 2016-03-15].

30. WERWIGK, U. Moral Damages - European Legal Comparison. Bucharest, 2013-03-18. Prieiga per internetą: <<http://www.xprimm.ro/download/cna-2013/Ulrich-WERWIGK.pdf>>; [žiūrėta: 2016-01-05].

Teismų praktika:

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. rugpjūčio 25 d. sprendimas byloje Hertel v. Switzerland, Nr. 25181/94.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. kovo 25 d. sprendimas byloje Iatridis v. Greece (GC), Nr. 31107/96.
3. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. vasario 15 d. sprendimas byloje Steel and Morris v. United Kingdom, Nr. 68416/01.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. spalio 10 d. sprendimas byloje L.L c. France Nr. 7508/02.
5. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. liepos 12 d. sprendimas byloje Diena et Ozoliņš c. Lettonie, Requête Nr. 16657/03.
6. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje Cudak prieš Lietuvą, Nr. 16657/03.
7. Europos Teisingumo Teismo 1993 m. lapkričio 9 d. sprendimas byloje Birds Eye Walls Ltd. v. Friedel M. Roberts, Nr. C-132/92.
8. Europos Teisingumo teismo 1978 m. birželio 15 d. sprendimas byloje Gabrielle Defrenne v Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena, Nr. 149/77.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika, Nr. 9.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 11 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo

- 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 2 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmenį sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“ ir apžvalga. Teismų praktika, 1997, Nr. 5/6.
 13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 1 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje“.
 14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymo 51 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
 15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 7 d. nutartis c.b. AB „Lietuvos energija“ v. V.L., Nr. 3K-3-184/2001.
 16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 11 d. nutartis c.b. V.B. v. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnybą, Nr. 3K-7-688/2001.
 17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 11 d. nutartis c.b. S.P. v. Z.V., Nr. 3K-3-264/2002.
 18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. vasario 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-294.
 19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis c.b. N.Ž. v. UAB „Vilniaus troleibusai“, Nr. 3K-3-371/2003.
 20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis c.b. N.C. v. UAB „Club & Company“, Nr. 3K-3-1049/2003.
 21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 12 d. nutartis c.b. UAB „Rožių alėja“ v. UAB „Respublikos leidiniai“, Nr. 3K-3-1077/2003.
 22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 8 d. nutartis c.b. UAB „Osviris“ v. R.M., Nr. 3K-7-2/2004.
 23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 18 d. nutartis c.b. O. R. v. VšĮ Santariškių klinikos, Nr. 3K-3-16/2004.

24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 4 d. nutartis c.b. VšĮ Šiaulių rajono pirminės sveikatos priežiūros centras v. A.M., Nr. 3K-3-115/2004.
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 4 d. nutartis c.b. V.B. ir R.Ž. v. AB „Panevėžio duona“, Nr. 3K-3-513/2004.
26. Vilniaus miesto pirmojo apylinkės teismo 2004 m. lapkričio 25 d. nutartis c.b. Lietuvos turizmo fondas v. Ž.B., Nr. 2-7358-09/2004.
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 5 d. nutartis c.b. S.B. v. UAB „If draudimas“, Nr. 3K-3-2/2005.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. Zdanys v. VšĮ „Marijampolės ligoninė“, Nr. 3K-7-255/2005.
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 11 d. nutartis c.b. I. T., R. T., M. T. ir A. T. v. UAB „Plungės lagūna“ ir AB „Lietuvos draudimas“, Nr. 3K-3-27/2007.
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 6 d. nutartis c. b. UAB „Simon Louwerse International Transport“ v. UAB „Dinaka“, Nr. 3K-3-169/2006.
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 19 d. nutartis c.b. E. P., V. M. v. AB „Karigė“, Nr. 2-251-230/2006.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 6 d. nutartis c.b. A. Ž. v. UAB „Ranga IV“, Nr. 3K-3-450/2006.
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 14 d. nutartis c.b. J.T v. A.R.P., Nr. 3K-3-591/2006.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 6 d. nutartis c.b. A.Š. v. Kauno miesto savivaldybė ir Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-469.
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 15 d. nutartis c.b. I.L. v. UADB V „Baltikums draudimas“, Nr. 3K-3-136/2008.
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 20 d. nutartis c.b. L.V. v. ŽŪB „Šiaulėnų statyba“, Nr. 3K-3-529/2008.

37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis c.b. A.M. v. UAB „Volnata“, T. Š., AAS „Gjensidige Baltic“, Nr. 3K-3-119/2009.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. nutartis c.b. G.Š. v. UAB „Yazaki Wiring Technologies Lietuva“, Nr. 3K-3-174/2009.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. nutartis c.b. V.B. v. V.R.N, Nr. 3K-3-166/2009.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 14 d. nutartis Nr. 2K-321/2009.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 8 d. nutartis c.b. „Interbolis“ v. VĮ Registrų centras, Nr. 3K-3-155/2010.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 13 d. nutartis c.b. A.J.J. v. UAB „Termesta“ ir V. S., Nr. 3K-3-167/2010.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 15 d. nutartis c.b. A.K. v. UAB „Ratas“, Nr. 3K-3-114/2011.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 28 d. nutartis c.b. A.V. v. VŠĮ Vilniaus miesto universitetinė ligoninė, Nr. 3K-3-165/2011.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 13 d. nutartis c.b. UAB „TEO LT“ v. „Tele-3“, Nr. 3K-3-32/2012.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 11 d. nutartis c.b. S.B. v. SIA Bodybalt, Nr. 3K-3-213/2012.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 28 d. nutartis c.b. A.G. v. UAB „Gilova“, Nr. 3K-3-36/2012.
48. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 31 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-492-1570-12/2012.
49. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 27 d. nutartis c.b. K.V. v. UAB „Prekybos marketingo paslaugos“, Nr. 2A-1929-590/2013.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 9 d. nutartis c.b. P.V. v. L.P. ir kt., Nr. 3K-3-81/2013.

51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. liepos 11 d. nutartis c.b. Autodesk Incorporated ir Microsoft Korporacija v. UAB „Technoverslas“, Nr. 3K-3-385/2013.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. rugsėjo 18 d. nutartis c.b. E.K. v. UAB „Baltijos“ laivų statykla, Nr. 3K-3-426/2013.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 4 d. nutartis c.b. V.G. v. VĮ Turto bankas, Nr. 3K-3-59/2014.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. L.Š. v. Rumunijos ambasada Lietuvos Respublikoje, Nr. 3K-3-199/2014.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 17 d. nutartis c.b. N.T. v. Utenos vaikų lopšelis–darželis „Šaltinėlis“, Nr. 3K-3-442/2014
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 13 d. nutartis c.b. L.B. v. VĮ Ignalinos atominė elektrinė, Nr. 3K-3-37-706/2015.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. balandžio 15 d. nutartis c.b. S.N. v. AB „Lietuvos jūrų laivininkystė“, Nr. 3K-3-209-469/2015.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. spalio 15 d. nutartis c.b. J.V. v. „Kupiškio autobusų parkas“, Nr. 3K-3-561-684/2015.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2015 m. spalio 26 d. nutartis c.b. B.D. (B.D.) v. M. T., Nr. 3K-7-328-248/2015.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 24 d. nutartis c.b. I.V.U. v. Rokiškio rajono savivaldybės administracija, Nr. 3K-3-633-421/2015.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 25 d. nutartis c.b. T.P. v. Varėnos rajono Dubičių žemės ūkio bendrovė, Nr. 3K-3-615/2015.

62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis c.b. J. B. v. akcinė bendrovė „Šilutės baldai“, Nr. 3K-3-677-969/2015.
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. sausio 4 d. nutartis c.b. H. U. v. uždaroji akcinė bendrovė „Samsonas“, Nr. e3K-3-46-686/2016.

Santrauka

Šiandien tarptautinėje teisėje neturtinių vertybių apsauga laikytina viena iš pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo garantijų. Neturtinė žala kyla dėl teisės saugomų vertybių sunaikinimo ar pažeidimo neteisėtais veiksmais, sukeliančio neigiamas pasekmes, kurių neįmanoma tiksliai įvertinti pinigine išraiška. Neturtinę žalą darbo teisiniuose santykiuose gali patirti tiek darbuotojas, tiek darbdavys. Šio darbo tikslas - ištirti bei išanalizuoti pačią naujausią ir aktualiausią teismų praktiką dėl neturtinės žalos atlyginimo instituto taikymo darbo santykiuose, jo kitimo tendencijas, taip pat identifikuoti problemas, kylančias nustatinėjant neturtinės žalos kriterijus, lemiančius minėtos žalos dydžio įvertinimą pinigine išraiška.

Pirmoje darbo dalyje yra nagrinėjama neturtinės žalos samprata, atsižvelgiant į šios žalos istorinę raidą, definicijos įtvirtinimą teisės aktuose bei žalos atlyginimo sąlygas darbo teisėje. Antrojoje dalyje yra nagrinėjami darbuotojo, darbdavio bei trečiųjų asmenų reikalavimų dėl neturtinės žalos atlyginimo ypatumai. Paskutinėje, trečiojoje dalyje, aptariami neturtinės žalos nustatymo kriterijai bei jų įrodinėjimo problematika, siekiant įvertinti teisingą žalos atlyginimą dėl patirtų neturtinių vertybių pažeidimų.

Pagrindinės sąvokos: neturtinė žala, neturtinės žalos atlyginimas, atsakomybės sąlygos, darbo teisė.

Summary

Non-pecuniary Damage in Labour Law

At the present stage the international law legislation recognizes that the right to fair compensation for non-pecuniary damage is one of the main guarantees of protection of personal rights and freedoms. At the same time, based on the fact that impairment of non-pecuniary damage is the presence of negative changes in the mental health as a result of the realization of a violation of human rights, providing emotional, mental or physical suffering that cannot be measured in monetary terms. This covers any non-monetary damage suffered by an employee and employer as well. The aim of this work is to characterize and analyze the most recent judicial practice in labour law and main factors in more detail, which determine the scope, dynamics and problems in the protection of non-pecuniary rights.

In the first chapter of this paper the concept of non-material damage is analyzed, including the historical development of this area, its definition in labour law and the main conditions of liability that is needed for moral damages to be awarded. The second chapter focuses on the major problems arising when employee, employer or third person tries to apply for the non-material damage compensation in courts. Last but not least, the third chapter is devoted to look through by separately discussing the issues of criteria, due to which the value of the non-pecuniary damage is defined.

Keywords: non-pecuniary damage, non-material damage, conditions of liability labour law.